

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Filozofická fakulta

Katedra bohemistiky

Zuzana Indrová

Česká filologie se zaměřením na editorskou práci ve
sdělovacích prostředcích

**Textologický vývoj básnické sbírky Antonína Sovy
„Ještě jednou se vrátíme“**

Bakalářská práce

Vedoucí práce: Mgr. Petr Komenda, Ph.D.

Olomouc 2011

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně s využitím uvedené literatury.

V Olomouci dne 27. 4. 2011

Poděkování

Děkuji Mgr. Petru Komendovi, Ph.D. za odborné vedení mé bakalářské práce, cenné rady i rozšíření mých literárněvědných znalostí.

Obsah

Úvod	5
Základní vývoj sbírky <i>Ještě jednou se vrátíme</i> (1900).....	8
Na sklonku století.....	11
<i>Vybouřené smutky</i> (1897)	11
<i>Ještě jednou se vrátíme</i> (1900).....	18
<i>Ještě jednou se vrátíme</i>	18
<i>Vybouřené smutky II. ...a skizzy k nim</i>	24
<i>Údolí nového království</i>	29
Shrnutí <i>Ještě jednou se vrátíme</i>	32
<i>Ještě jednou se vrátíme</i> (1912).....	34
<i>Ještě jednou se vrátíme</i>	34
<i>Samota milenců</i>	36
<i>Na rozchodu s mládím</i>	40
Shrnutí druhého vydání sbírky <i>Ještě jednou se vrátíme</i>	43
Básně přesunuté z prvního vydání <i>Ještě jednou se vrátíme</i>	43
Srovnání I. a II. vydání <i>Ještě jednou se vrátíme</i>	45
Společné pozadí sbírek <i>Ještě jednou se vrátíme</i> a <i>Lyrika lásky a života</i>	49
<i>Lyrika lásky a života</i> (1907).....	49
Závěr	54
Anotace	56
Literatura.....	57
Přílohy.....	58

Úvod

Básnická sbírka *Ještě jednou se vrátíme* je z hlediska textologického velmi zajímavým dílem. Nejenže je spojena hned s několika dalšími Sovovými sbírkami, ale dokonce můžeme říci, že její první vydání z roku 1900 ve srovnání s vydáním druhým z roku 1912 v podstatě představuje úplně jiné dílo. Sbírka totiž během dvanácti let prošla velkými změnami a úpravami, vznikly tak dvě verze lišící se nejen rozsahem, obsahem, ale dokonce z velké části i po stránce tematické.

Proč se básník rozhodl své dílo tak zásadně změnit a přepracovat? Co ho vedlo k odtržení celých oddílů a jejich osamostatnění? Mnohé prameny hovoří o tom, že si byl Sova vědom nejednotnosti a neucelenosti prvního vydání své sbírky. Jeho uměleckou nejistotu z přelomu století dokazují slova z životopisu zpracovaného A. Stichem: „Sova sám trpěl v té době vnitřní krizí, provázenou prudkým otřesem sebevědomí – obával se, že jeho návrat k intimní a přírodní lyrice se bude vykládat jako příznak tvůrčího ochabnutí.“¹

První vydání *Ještě jednou se vrátíme* je sbírkou rozmanitou, tematicky i stylově pestrou. Její rozsah je obrovský. Zahrnuje intimní a přírodní lyriku s impresionistickými rysy (oddíl *Ještě jednou se vrátíme, Zasněný flirt*), anarchistické, výbojné, kritické verše s výraznými dekadentními motivy, symboly (oddíl *Vybouřené smutky*), až po mnohovýznamové symboly a utopické, filozofické verše (oddíl *Údolí nového království*). Stírá se v ní monologičnost s dialogičností, básník odhaluje několik svých tváří, masek, objevuje se zde různá míra stylizace i proměnlivost vztahu k ženě, a k člověku vůbec. Sbírka se obrací do minulosti, vyjadřuje se k přítomnosti, ale také pohlíží do budoucnosti.

Rozmanitost a obsáhlost prvního vydání považujeme za jeho přednost i úskalí zároveň. Tento problém není ostatně spojen pouze s tímto Sovovým dílem, ale týká se celé jeho tvorby. „Především je to už, čistě kvantitativně nazíráno, obtížně přehlednutelný rozsah Sovova díla pro lidi nespécializující se na poznání literární minulosti – je to překážka srovnatelná s prokletím, které dnes stále víc lpí na díle Vrchlického, a je pochopitelné, že tuto produkční mohutnost nutně provázela u obou i kolísavost úrovně, někdy i opakování a rozředování sebe samého. (...) Jeho básničtí současníci, ať byl jejich vývoj sebesložitější, utkvěli nakonec v jednom

¹ STICH, A.: *Z běhu Sovova života a díla*. In: Sova, A.: *Když ona přišla na můj sad*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1987, s. 277.

velkém monumentálním, sošném gestu mystického sbratření (...), jen Sovovi to jednotlicí fixující gesto jaksi chybí (...).²

Do druhého vydání básník zařadil z původní sbírky pouze úvodní oddíl *Ještě jednou se vrátíme* a scénu *Zasněný flirt*, kterou ponechal zcela beze změny. Ostatní oddíly obsažené v prvním vydání vyčlenil a vydával samostatně.³

Proč se básník rozhodl po dvanácti letech „oprášit“ úvodní oddíl prvního vydání, rozčlenit jej, upravit a doplnit verši s podobným laděním? Na to nám může pomoci odpovědět sám název *Ještě jednou se vrátíme*, který nesla kniha již v roce 1900. Příkláníme se ke názoru Alexandra Sticha, který tvrdí, že Sovovi tanulo na mysli hned několik možných interpretací této nadějeplné věty. Sám se však výkladem názvu sbírky zabývá především z pohledu dnešního čtenáře. Chápe jej jako básníkovo „nahození udice“ do budoucnosti a zamýšlí se nad tím, zda a jak se Sova vrací do povědomí nových generací čtenářů a zda u nich nalézají odezvu.⁴

Ve studiích věnovaných Sovovi se nejčastěji setkáme s názory, že dílo *Ještě jednou se vrátíme* představuje autorův návrat do krajiny dětství a mládí, do jihočeského kraje, okolí rodného Pacova a Lukavce. Že jde skutečně o návrat do kraje básníkovo minulosti, ostatně cítíme již v úvodní, stejnojmenné básni sbírky.⁵

My si název vykládáme jako básníkův návrat do minulosti, vyjádřený vzpomínkami z dětství a mládí, návrat k pocitům, které v době, z níž čerpá, prožíval. Sama věta *Ještě jednou se vrátíme* v sobě nese chuť znovu prožívat to, co už jednou zažito bylo, čeho už bylo dosaženo, tedy něco, co už básník opustil a teď se ve svých verších snaží přivolat zpátky. Název asociuje konec putování, možná také touhu po zklidnění a určitou míru smíření s minulostí, vyrovnání se s ní. Vyvolává v nás také představu kruhu, opakujícího se koloběhu – návrat ke krajině, k lidem, pocitům a myšlenkám, jež básníka zasáhly tak hluboko, že touží po opětovném shledání, prožití, i za cenu toho, že znovu rozjitří své časem zacelené rány.

² STICH, A.: *Sovovy naděje na nové návraty*. In: Sova, A.: *Když ona přišla na můj sad*. 1. vyd. Praha, Československý spisovatel, 1987, s. 233.

³ Uspořádaná sbírka *Vybouřené smutky* vyšla v roce 1922. Zahrnovala původní *Vybouřené smutky* z roku 1917, *Vybouřené smutky ...a skizzy k nim* a scénu *Mecenáš* (1900), původní oddíly sbírky *Ještě jednou se vrátíme*, a řadu nových veršů. (Viz Graf č. 3). *Údolí nového království* vyšlo roku 1924 společně s oddílem *Příchod proroků* (1900) a se sbírkou *Dobrodružství odvahy* (poprvé 1906).

⁴ STICH, A.: *Sovovy naděje na nové návraty*. In: Sova, A.: *Když ona přišla na můj sad*. 1. vyd. Praha, Československý spisovatel, 1987, s. 229.

⁵ Báseň *Ještě jednou se vrátíme: Ještě jednou se vrátíme zamyšlení, kde prudce / květ voněl, že svedl nás s cest, když šerivým stříbrem tekl / nad potoky večer, a ještě jednou se vrátíme, / kde píseň jsme slyšeli z oken, jež hleděla k zahradám zmlklým. / (...)*. (SOVA, 1900, s. [1])

Za návrat v kontextu části *Údolí nového království* považujeme také opětovné nalezení vztahu ke člověku a samotný sestup lyrického subjektu z hor Snů, na něž se uchýloval ve *Vybouřených smutcích*.

Důležité je, že se básník ve sbírce myšlenkově navrácí nejen před rok 1905, kdy jeho pohled na svět ještě nenarušovala manželská krize, do doby šťastných chvil, ale i do let následujících po rozchodu se ženou.

Z pohledu vydání z roku 1912 má motiv návratu ještě další rozměr. Návratem je v podstatě celé druhé vydání. Po více než desíti letech se autor obrací ke sbírce, již opustil na přelomu století v neucelené podobě. V předkládané bakalářské práci se snažíme tento návrat objasnit, využíváme k tomu interpretace jednotlivých oddílů obou verzí *Ještě jednou se vrátíme* i sbírek *Vybouřené smutky* (1987) a *Lyrika lásky a života* (1907), jež považujeme pro sbírku *Ještě jednou se vrátíme* za klíčové. Textologický vývoj obou verzí *Ještě jednou se vrátíme* zachycují přiložené grafy (schémata), tabulky pak dokládají, která čísla do druhého vydání přibyla a jaké rukopisy a časopisecké otisky mu předcházely.

Základní vývoj sbírky *Ještě jednou se vrátíme* (1900)

Sbírka *Ještě jednou se vrátíme* (1900) prošla během dvanácti let do svého druhého vydání několika důležitými změnami. Na následujícím nákresu je vidět, že je propojena s *Vybouřenými smutky* (1897), skladbou *Theodoru Mommsenovi* (1897) a sbírkou *Dobrodružství odvahy* (1906). Ve svém prvním vydání (*JJSV I.*) obsahovala šest oddílů: *Ještě jednou se vrátíme* (*JJSV*), *Zasněný flirt* (*ZF*), *Vybouřené smutky II. ...a skizy k nim* (*VS II.*), *Mecenáše* (*M*), *Údolí nového království* (*ÚNK*) a báseň *Příchod proroků* (*PP*).

Z chronologického hlediska bylo první velkou autorovou změnou sestavení druhého vydání sbírky *Ještě jednou se vrátíme* (*JJSV II.*), tato skutečnost stojí v popředí našeho zájmu. Do *JJSV II.* se z původních šesti oddílů prvního vydání přesunuly pouze dva, a to *Ještě jednou se vrátíme* a *Zasněný flirt*. Zbytek básní tvořících druhé vydání byl přidán z časopisů a rukopisů⁶.

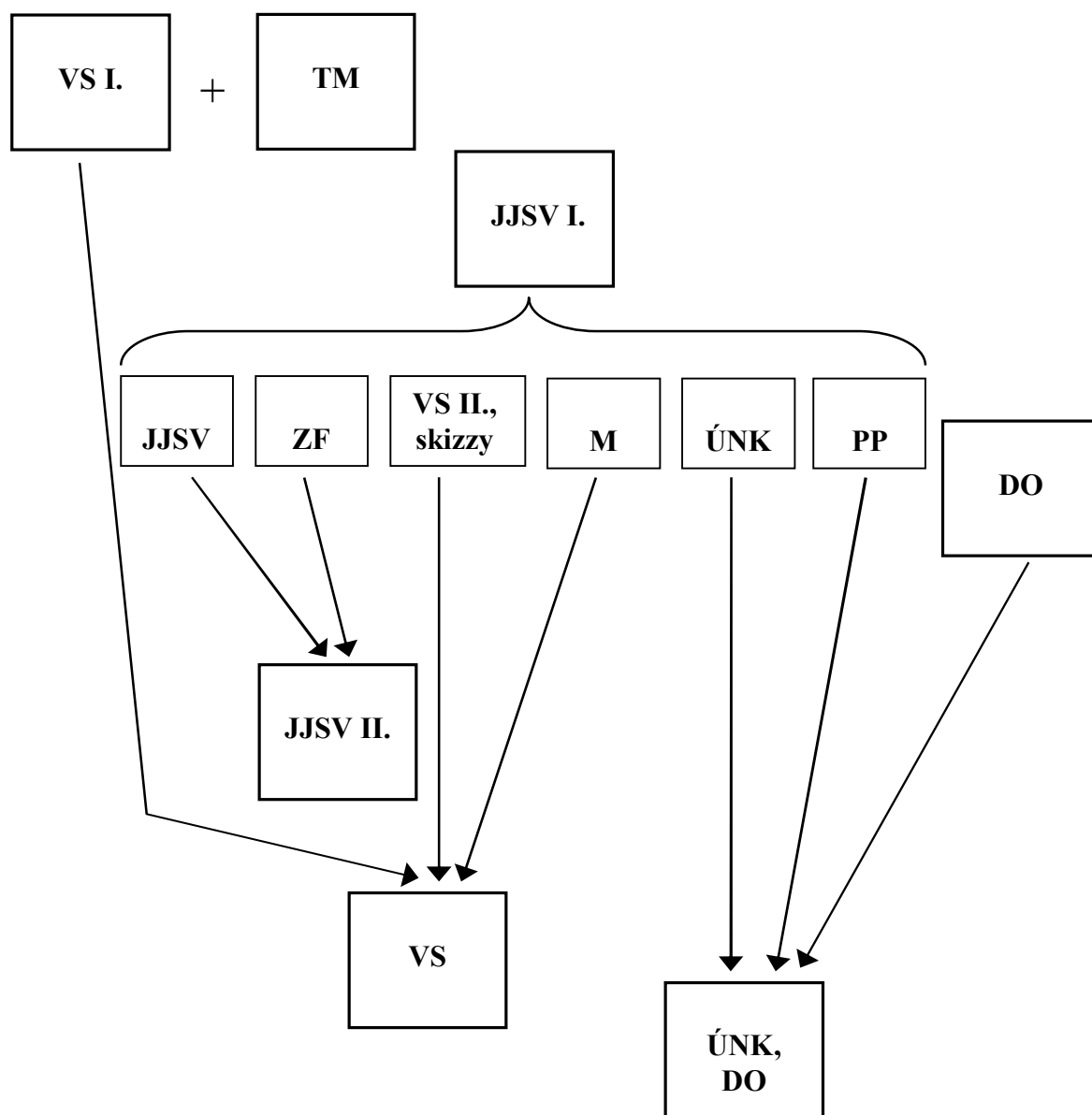
Oproti prvnímu vydání byly tedy vypuštěny oddíly *Vybouřené smutky II. ...a skizy k nim* (*VS II.*), *Mecenáš* (*M*), *Údolí nového království* (*ÚNK*) a báseň *Příchod proroků* (*PP*). Z těchto vyřazených částí básník sestavil sbírky nové, v podstatě je však spojil se sbírkami již existujícími. To vidíme např. na přesunu *Vybouřených smutků II. ...a skizz k nim*. Sova je spojil se skladbou *Mecenáš*, přiřadil k nim „první“ *Vybouřené smutky* (*VS I.*), skladbu *Theodoru Mommsenovi* (*TM*), obě díla předcházela prvnímu *Ještě jednou se vrátíme*, a navíc ještě řadu knižně nevydaných básní. Tyto přesuny vyústily ve vznik konečného vydání *Vybouřených smutků* (*VS*)⁷.

Zbývající dva oddíly prvního vydání *Ještě jednou se vrátíme*, tedy *Údolí nového království* a *Příchod proroků*, položily základy vzniku další sbírky – *Údolí nového království, Dobrodružství odvahy – básně* (*ÚNK, DO*), do níž, jak je vidět na následujícím stemmatu, zařadil sbírku *Dobrodružství odvahy* (*DO*), která vznikla až po *Ještě jednou se vrátíme* (1900).

⁶ Viz Tabulky č. 1–4 (Přílohy).

⁷ Blíže zachycuje Graf č. 3 (viz Přílohy).

**Grafické znázornění základního textologického vývoje básnické sbírky
Ještě jednou se vrátíme (1900)**

Vysvětlivky použitých zkratk

- DO** – *Dobrodružství odvahy* (1906)
JJSV – *Ještě jednou se vrátíme* (oddíl *JJSV I.*)
JJSV I. – *Ještě jednou se vrátíme* (1900)
JJSV II. – *Ještě jednou se vrátíme* (1912)
M – *Mecenáš* (oddíl *JJSV I.*)
PP – *Příchod proroků* (oddíl *JJSV I.*)
TM – *Theodoru Mommsenovi* (1897)
ÚNK – *Údolí nového království* (oddíl *JJSV I.*)
ÚNK, DO – *Údolí nového království, Dobrodružství odvahy – básně* (1924)
VS – *Vybouřené smutky* (1922)

VS I. – *Vybouřené smutky* (1987)

VS II. ...a skizy k nim – *Vybouřené smutky a skizy k nim* (oddíl *JJSV I.*)

ZF – *Zasněný flirt* (oddíl *JJSV I.*)

Poznámka

Toto základní stemma znázorňuje pohyb textů prvního vydání *Ještě jednou se vrátíme*, jeho propojení s dalšími díly Antonína Sovy (zejména pak s *Vybouřenými smutky*), přičemž se snaží zachovávat alespoň přibližné chronologické umístění sbírek (po svislé ose).

Do grafu jsme nezahrnuli časopisecké otisky básní, předcházející jejich knižnímu vydání, ani jejich rukopisy⁸. Pro naše potřeby interpretace postačuje zakreslení základních změn, máme na mysli přesuny celých částí, oddílů, skupin básní mezi sbírkami, k nimž v průběhu vývoje sbírky *Ještě jednou se vrátíme* došlo. Podrobnější grafická znázornění obsahují Přílohy bakalářské práce. Ilustrujeme v nich dané textové přesuny (jednotlivých básní i celých oddílů), kterými básník dosáhl úplné proměny druhého vydání sbírky.

⁸ Rukopisy předcházející druhému vydání *Ještě jednou se vrátíme* ilustrují Tabulky (viz Přílohy).

Na sklonku století

Sovova tvorba z druhé poloviny devadesátých let je naplněna deziluzí ze společenského vývoje a pesimismem, který v té době procházel celou evropskou společností, jež ztrácela své tradiční jistoty. V českém prostředí se navíc vyhrocoval národně politický zápas a narůstaly rozpory mezi německým a českým obyvatelstvem. Sova, který např. za svůj národ ostře vystoupil skladbou *Theodoru Mommsenovi* (1897), postupně přešel k poezii plné sociálního patosu, společenské kritiky a nastoupil na cestu symbolismu a dekadence. První sbírkou psanou zcela v duchu symbolismu byly *Vybouřené smutky* (1897), jež završily jeho básnickou tvorbu z devadesátých let devatenáctého století. Jejich vliv na sbírku *Ještě jednou se vrátíme* (1900) se pro nás stal základním prvkem „odstříhujícím“ první vydání *Ještě jednou se vrátíme* od toho druhého (1912), proto se jimi budeme v následující kapitole podrobněji zabývat a budeme se je snažit se sbírkou *Ještě jednou se vrátíme* (1900) konfrontovat.

Vybouřené smutky (1897)

Vybouřené smutky v prvním vydání obsahovaly pouhých patnáct básní psaných mezi lety 1892 a 1896/7, vznikaly tedy souběžně s verši sbírky *Ještě jednou se vrátíme* (1900), která obsahuje oddíl *Vybouřené smutky II. ...a skizzy k nim*, jímž Sova na původní *Vybouřené smutky* navázal. Ve skutečnosti jsou však „druhé“ *Vybouřené smutky* materiálem, jenž Sovovi při pořádání „prvních“ v roce 1987 zůstal a který pak využil při sestavování sbírky *Ještě jednou se vrátíme* (1900).

„První“ i „druhé“ *Vybouřené smutky* se Sova rozhodl společně vydat až v roce 1922. V tomto konečném vydání⁹ je také značně rozšířil. Kompletní *Vybouřené smutky*¹⁰ tedy tvoří „první“ *Vybouřené smutky*, pod názvem *Soumračnem věku* o několik čísel rozšířené *Vybouřené smutky II. ...a skizzy k nim*, dále oddíly – *Mladé bolesti* a *Smutek z domova*, dosud knižně netištěné, dialogizovaná scéna *Mecenáš* a obranná skladba *Theodoru Mommsenovi*. Tímto uspořádáním se Sovovi podařilo ukázat, z jakého materiálu „první“ *Vybouřené smutky* vyrůstaly, a zasadit je do kontextu sbírek ostatních.

⁹ SOVA, A.: *Vybouřené smutky*. 1. vyd. Praha: Štorch-Marien, 1922. 163 s.

¹⁰ Viz Přílohy – Graf č. 3.

„V makrokosmické Hory!“

V symbolistních a dekadentně laděných *Vybouřených smutcích* (1897) Sova vyjádřil svůj pocit z konce století, jeho horečnatou atmosféru, sociální problémy a touhu po změně stávajících pořádků. Do veršů vypjatého individualismu, kritických, bojovných výkřiků vměstnal svůj nesouhlas se současným stavem společnosti i absolutní ztrátu naděje a víry v člověka.

Básník se zde stylizuje do postavy samotářského rebela a revolucionáře, jehož revolta je však příliš individualistická na to, aby měla šanci změnit celé lidstvo. Naplněn zlobou, výsměchem a pesimismem se lyrický mluvčí až asketicky zřiká všeho, co mu svět i lidé nabízí, a raději se před nimi uzavírá, neboť i nejmenší projevy radosti jsou podle něj ukázkou slabosti a úpadku společnosti. Jako poutník vyštvaný svým okolím tedy lyrický subjekt hledá únikovou cestu ze současnosti, a tou se mu stává odchod do přírody. Příroda *Vybouřených smutků* však není skutečná, konkrétní, takovou podobu by žádná skutečně existující krajina nemohla mít. Básník si ji totiž vytváří ve svých představách, v prostorách své duše si buduje krajinu vlastní, a je to krajina neosobní, pustá a chladná, jeho vlastní „hory Snů“. Ve verších nalezneme mnoho odkazů k Severu, který pro lyrického mluvčího splňuje požadavky dokonalosti. Zde je obklopen nehybností, strnulostí a tichem, což mu sice přináší klid, ne však potěšení. Rádi bychom upozornili na to, že lyrický subjekt, znaven společností, hledá útočiště v nitru přírody i ve sbírce *Ještě jednou se vrátíme* (1900), přesněji v jejím úvodním oddílu, kde je však krajina pojata zcela odlišně. Jednak jde o krajinu skutečnou, prožitou, a pak je vykreslována „štetcem“ impresionisty, její obrysy nejsou ostré, naopak vše je roztřesené a rozechvěno. Impresionisticky ztvárněná příroda se také vyznačuje větší mírou vlastní samostatnosti, není pouhým symbolem či zrcadlem prožitků lyrického subjektu.

Naopak přírodní kulisy *Vybouřených smutků* jako symboly fungují. Atmosféra nereálných scénérií celkově působí velmi tísnivě, až depresivně, její neutěšenost jen podtrhují ostré hrany skal, výška hor, mlhavé obrysy dálek, pusté planiny i nekonečná moře a oceány. To vše symbolizuje zdánlivou chladnost a tvrdost lyrického subjektu, který před společností skrývá vlastní zranitelné nitro, tají svá citlivá místa. Plně svou bolest i slabosti odkrývá až po příchodu na „hory Snů“, které mu poskytují hledané útočiště: *Poutník jsem vyštvaný morovým puchem království. / (...) / Odcházím smrtelně zraněn. V Hory Snů, / (...) / V makrokosmické*

Hory! Tam věků kde řevy hučí, / (...) / kde mohu do hloubky vzkřiknout vězněným Já! (b. Emblem knihy¹¹).

Uvedená ukázka z básně *Emblem knihy* je skutečným emblémem, symbolem celé sbírky. Touha po úniku, vidina útěku ze současného nepřátelského světa totiž prochází všemi verši *Vybouřených smutků*. Rozpracována je také např. v *Bizzarním snu*¹². Zde se lyrický mluvčí, znechucen minulostí i současností, vydává na plavbu vstříc novým světům se svou milou, kterou přiměl opustit domov a vzdát se všech blízkých i vzpomínek: *Nemůžem ničeho čekat, od tohoto Žití, / (...) / Mně hnusny jsou Dnešky, kam Minulost výsměšné ozvěny hází, pojd' se mnou, nejdražší, Svět jiný znám, zjevil se mé duši. Nikde však nenalézá to, co hledá, je klamán, všude jej čekají stejně nepřátelské světy. Navrátit se však nechce: Oh, marně prosíš, nikdy se nevrátím k Zemi, ne nevrátím, / (...) / nevrátím tě již Zemi, kterou proklínám, kolébku Zla! / (...) / i to je štěstím, umřít daleko od bídné Země!...*

Podíváme-li se blíže na vyjádření vztahu k ženě ve *Vybouřených smutcích*, zjistíme, že není ve sbírce zcela jednoznačný. Např. báseň *Bizzarní sen* tvoří jakýsi protiklad k básni *Smutek Satanův*. Zatímco v *Bizzarním snu* hledá lyrický subjekt nové světy spolu se svou „Vysněnou“, zde vidíme odkaz na *Údolí nového království*, v dekadentně laděném *Smutku Satanovu* naopak na ženu pohlíží jako na problém, jenž mu brání v jeho cestě na „hory Snů“ a v jeho revoltě. Už v úvodním oddílu prvního vydání *Ještě jednou se vrátíme* vidíme, že vztah k ženě je pojímán jinak. Básník na ni již pohlíží jako na sobě rovnou, ostatně milostný cit v tomto oddílu intimní lyriky hraje mnohem větší roli než ve *Vybouřených smutcích*.

Chtěli bychom zdůraznit, že básníkův odchod na „hory Snů“ nemusí být chápán nutně pouze jako projev rezignace, útěk lyrického subjektu, ale také jako způsob jeho boje, vyjádření jeho protestu. Je to básníkovy dekadentně negativní stanovisko k okolí, k době i společnosti. Odchod do ústraní mu dovoluje dosáhnout určitého odstupu, ale přitom si zachovat stálou možnost konfrontace se společností.

¹¹ SOVA, A.: *Vybouřené smutky*. 1. vyd. Praha: Moderní revue, 1897, s. [1].

¹² Tamtéž, s. [15].

Monumentálnost symbolu

Ve *Vybouřených smutcích* bychom mohli dle Zvěřinova názoru rozlišit lyriku dvojího typu: symboliku osobní, intimní a symboliku sociální, dobovou, všelidskou.¹³ Toto rozdělení platí i pro „druhé“ *Vybouřené smutky*.

Dovolujeme si zdůraznit, že obě skupiny však spojuje užití obdobných symbolů, hluboko zakořeněná deziluze i kritický pohled na okolí. Ve skupině první se lyrický subjekt více věnuje svému vlastnímu niternému prožívání, zobrazuje bolest své duše, ve druhé se pak zaměřuje na jevy, které se kromě něj samého dotýkají celé společnosti, všech jejích vrstev. Tuto druhou skupinu básník více rozvinul ve „druhých“ *Vybouřených smutcích*.

Podle Brabcových slov se Sova užitím symbolů nikdy neodklání od reality do té míry, že by se jeho básnické obrazy staly samy sobě cílem. Například ve srovnání s významným symbolistou Březinou si dle Brabce Sova zachovává bezprostřednější vztah ke skutečnosti, neboť nechtěl popisovat náhodné rysy jednotlivých projevů, ale snažil se přímo proniknout k podstatě skutečnosti.¹⁴

Přestože je Sovův vztah k realitě zřetelnější než u Březiny a mnohdy je symbol přímo v textu odkryt (např. *Kondor*, *Řeka*), domníváme se, že i ve *Vybouřených smutcích* není příliš těžké nalézt místa a skutečnosti, k nimž kvůli jejich přílišné abstraktnosti nenajdeme klíč, jenž by je rozšifroval. Některé z užitých symbolů totiž působí jako skutečnosti, které básník na symbol „povýšil“ pouhou volbou velkého počátečního písmene, např. „kdos Obrovský“, „Dálky“, „Tajemství“, „Triumf“ nebo „ploché Století“.

Autor využívá řadu dalších opakujících se symbolů¹⁵, např. Osud, Život, Duše, Město, Země, Smrt, Řeka, Kristus, Satan, Orel, Noc. Jde z převážné většiny o symboly, které můžeme označit za tradiční, nadčasové či alespoň obecně známé. Sovovy monumentální symboly sice rozšiřují myšlenkovou „paletu“ básně, posilují filozofické vyznění Sovovy poezie, zároveň však „rozmazávají“ jasný smysl symbolů a motivů vedlejších. Mnoho symbolů tak dle našeho názoru svou

¹³ Do skupiny první řadí Zvěřina básně: *Emblem knihy*, *Řeka*, *Po bílých nocích*, *Bizzarní sen*, *Agonie*, *Kondor*, *Pastorale*, *Umění severu* a *Závěrečná*. Naopak za básně se symbolikou sociální považuje: *Duše a luza*, *Moderní Betlém*, *Dvě noci*, *Žluté květy* a *Smutek Satanův*. (ZVĚŘINA, 1918, s. 106)

¹⁴ BRABEC, J.: *Doslov*. In: Sova, A.: *Dobrodružství odvahy a jiné básně*. Praha: SNKLU, 1961, s. 385–386.

¹⁵ Červenka k pojetí symbolu ve *Vybouřených smutcích* poznamenává, že Sova do monumentálních symbolů a symbolických dějů vepsal jak zkušenost mnoha let rychlého společenského a kulturního vývoje, tak i vlastního usilovného hledání, kterým došel k „osobitému pohledu na trvalé a určující činitele duchovní situace soudobého člověka, jeho nových možností, jeho síly i hrozcích mu nebezpečí“. (ČERVENKA, 1990, s. 363)

„velikostí“ ubírá veršům *Vybouřených smutků* na konkrétnosti. Tato „vyhrocená“ symboličnost je také do jisté míry ukázkou titanismu *Vybouřených smutků* a odtažitosti, odstupu lyrického subjektu, jež jsou ve „druhých“ *Vybouřených smutcích* o něco oslabeny. Abstraktnost symboliky nám však také dokazuje Sovovo celoživotní hledání, jeho touhu po zachycení a po obsáhnutí všech důležitých lidských hodnot a prožitků.¹⁶

Jakousi nadřazenost a odtažitost lyrického mluvčího a s tím spojený až aristokratický individualismus Sova navíc podporuje užitím výrazných dekadentních motivů, jako je všudypřítomný rozklad, puch, tlení, drastické scény, kult Satana či odklon od Boha a víry.

Odklon od člověka

Ve *Vybouřených smutcích* převažují verše pesimistické, plné deziluze, v nichž lyrický subjekt v reálném světě nenachází nic, co by jej přimělo zůstat. Báseň *Duše a luza*¹⁷ ukazuje básníkovu nevíru v člověka, který si více cení svého tyрана nežli Boha: *Že nelze rozsvítit světél, / v ubohých lebkách davu, / kde je tma chladná jak v studnách / s mrtvolou na dně? (...)*. Stejně jako se vytrácí básníkova důvěra v člověka, proměňuje se i jeho vztah k Bohu. Na tomto světě nenalézá již nic, co by jej k němu poutalo a co by chtěl zachovat, dokonce ani víra: *Nemůžem ničeho čekat od tohoto Žití, / od Země této a od těchto Nebes a od těchto Svatých / (...) / Nezapomeň, kterak chtěli, aby tvá duše byla Slabá, Slabá, / pod dechem hříchu aby hledala Krista a Marii! (b. Bizzarní sen*¹⁸*)*.

Často vyzdvihoivanou básní *Vybouřených smutků*, v níž nalezneme symboliku osobní, je *Kondor*¹⁹. Dravý pták zde symbolizuje bídu, jež se zmocnila srdce lyrického mluvčího: *Bída sedí v srdci mém. / Zase starší nežli loni, / zas má delší pařáta, zas má oči sinavější, / zvýšila se shrabila*. Pocit bídy v něm vyvolává jeho vlastní samota a marný boj se stávající situací společnosti. Bída jej opouští jen někdy, ve světlých chvílích, kdy jej potěší přítomnost přátel nebo blízkost ženy: *Tu se vztyčí v srdci mém, / zdvihne křídla, vzbouzí echa, / odletí.../ A nepřekáží*. Ovšem

¹⁶ Červenka „první“ *Vybouřené smutky* i jejich konečné uspořádání (1922) řadí k ideově nejodvážnějším dílům básnického symbolismu a Sovův styl, užívající konkrétní a citově prožité symboly a výrazné dekadentní prvky, označuje za „(...) specifický typ symbolistické poezie, která u Sovy není pojata jako výsledek nalézání nejvyšších nadčasových nadpravd, ale jako výraz samotného procesu subjektivního hledání, myšlenkového zápasu na půdě současnosti, duchovního experimentu, sebeuvědomování bez nároků na definitivnost.“ (ČERVENKA, 1990, s. 364)

¹⁷ SOVA, A.: *Vybouřené smutky*. 1. vyd. Praha: Moderní revue, 1897, s. [6].

¹⁸ Tamtéž, s. [15].

¹⁹ Tamtéž, s. [23].

navrací se ještě silnější a dravější, neboť, když básník vykročí ze svého soukromí, obklopí jej lidstvo se všemi svými neduhy a přizemností. Ze závěrečných veršů tak číší obrovská deziluze – lyrický subjekt je odsouzen ke koloběhu bolestí a utrpení obklopen lhostejnou společností.

Za zajímavě pojatý symbol považujeme symbol vodního toku – řeky. Sova v básni *Řeka*²⁰ znázorňuje osudy své duše od jejího čistého, harmonického dětství a vyjadřuje svůj narůstající pesimismus. Báseň bychom proto mohli přiřadit k lyrice osobní: *Byla jak dítě – tenký byla pramének / blýskavý mezi hrubozrnným pískem (...), přes ztrátu naivních ideálů: a plachý stín jen přišel pít z ní, ... / co ona slávou zpívala a rytmem žití... / Ó příliš důvěřivá (...) se z roklí vylila (...), až po deziluzi a pochopení krutosti současného světa znázorněnou znečištěným vodním tokem plným náklazy a mrtvol. V této básni je patrný pro Sovu typický odklon od města jako od duchaprázdného, nesvobodného místa plného nenávisti a neklidu: A z kloaky města vyšumíc otrávena si mrtvolý první nesla, v slizu zeleném / (...) / na teplé písky beznadějných dnů... Odklon od městské civilizace, a městského prostředí vůbec, nalezneme také ve sbírce *Ještě jednou se vrátíme* (1900), jak v jejím úvodním oddíle, tak zejména ve *Vybouřených smutcích II. ...a skizzách k nim*.*

Na závěr bychom chtěli zdůraznit, že ve *Vybouřených smutcích* přes všechn pesimismus, deziluzi a nenávist nalezneme i drobné záblesky naděje, pohled do budoucna, jenž dovoluje doufat. Např. v básni *Moderní Betlém* Sova připouští, že obroda lidstva je přeci jen možná, bude se však týkat jen lidí nejslabších, nejniže postavených. Pouze ti dle něj vybudují moderní Betlém, pouze je může vyvést moderní Kristus. Básníkovu smířlivější, pokornější tvář představuje také báseň *Meditace*²¹. Lyrický mluvčí chápe tragiku i krásu vývoje, pohlíží na ubíhající život, v jehož koloběhu je staré nahrazováno novým: *Sny, všechny sny zmlknou před nových duší snem / a ve chrámech Bůh se zachvěje před nových Bohů vpádem. / To bude ticho a prázdno! Já včera rozvítý / až půjdu a poznám, že odkvétám právě dneska / (...). Domníváme se, že se těmito drobnými „kapkami“ naděje básník již připravoval na svou další cestu – do „Nového království“ (oddíl *Údolí nového království*). To není však jediné pojitko *Vybouřených smutků* s prvním vydáním *Ještě jednou se vrátíme*. Jak jsme již předeslali, „první“ *Vybouřené smutky* byly jakýmsi autorovým výběrem z básní, které pak v podobě oddílu *Vybouřené smutky II. ...a skizy k nim**

²⁰ SOVA, A.: *Vybouřené smutky*. 1. vyd. Praha: Moderní revue, 1897, s. [2].

²¹ Tamtéž, s. [20].

zařadil do sbírky *Ještě jednou se vrátíme* (1900). Nejen v něm nalezneme kritiku společnosti a nesouhlas se stávající situací, tyto prvky i mnoho symbolů *Vybouřených smutků* nalezneme i v oddílech dalších.

Vybouřené smutky (1987) jsou sbírkou výrazných symbolů, často směřujících k abstraktnosti, sociální kritiky, reflexivní, polemické lyriky. Je to sbírka naplněná patosem a titanismem lyrického subjektu, jejíž básně se vyznačují větší „definitivností“ než verše „druhých“ *Vybouřených smutků*, kde, jak si ukážeme v rozboru *Ještě jednou se vrátíme* (1900), nalezneme mnohem více básní v podobě náčrtů, skic.

Ještě jednou se vrátíme (1900)

První vydání *Ještě jednou se vrátíme* představuje dílo pestré a poměrně rozsáhlé. Tvoří jej šest samostatných oddílů, jejichž verše vznikaly téměř po celá devadesátá léta. Oddíl *Ještě jednou se vrátíme* je pokračováním impresionistické, přírodní a intimní linie Sovovy tvorby, podobně tak scéna *Zasněný flirt*. Třetí oddíl s názvem *Vybouřené smutky II. ...a skizzy k nim*, k němuž bychom mohli přiřadit i scénu *Mecenáš*, je zástupcem sociální a reflexivní poezie navazující na *Vybouřené smutky* (1900). Utopické *Údolí nového království*, naplněné monumentálními symboly a vizemi budoucnosti, pak spolu se skladbou *Příchod proroků* celou sbírku uzavírá.

Ještě jednou se vrátíme

První oddíl sbírky *Ještě jednou se vrátíme* nese stejný název a obsahuje čtyřicet básní vznikajících mezi lety 1892–1899. Téměř celý oddíl byl zachován při přesunu do druhého vydání sbírky *Ještě jednou se vrátíme* (1912): třicet básní bylo přesunuto do prvního oddílu téhož názvu – *Ještě jednou se vrátíme*, pět básní (*Samota milenců*, *Largo dlouhých večerů*, *Kdo vám tak zcuchal tmavé vlasy*, *Princezna Lyoleja* a *Naivní rozhovor*) přešlo do oddílu *Samota milenců* a čtyři (*Podzim*, *Hudba teplé noci*, *Úryvek pohádky*, *Sloky*) do části nazvané *Na rozchodu s mládím*. Báseň *Skizza ku „Caritas“* byla jako jediná vyškrtuta.

Ještě jednou se vrátíme je oddílem přírodní a intimní lyriky. Svým impresionistickým laděním připomíná Sovova díla z počátku let devadesátých, a to především sbírky *Květy intimních nálad* (1891) a *Z mého kraje* (1893), v nichž se autor obrací zpět do krajin svého dětství a mládí. Také sám název oddílu *Ještě jednou se vrátíme* v sobě tuto touhu po návratu nese.

Výrazný je zde však i vliv symbolismu, a to ať na hudebnost veršů, nebo na pojetí přírodní skutečnosti jako symbolu nitra, odrazu stavu duše. „Spolu se symbolistní notou oznívá v těchto Sovových přírodních i městských náladách, charakteristickou převahou podzimních a zimních, cosi z dekadentního životního pocitu, depresivního a soumravného, zaznívá stesk ‚duše zemdlené‘.“²² Řadu zde užitých symbolů známe již z *Vybouřených smutků*: Duše, Slunce, Jaro všech lidí,

²² PÍŠA, A. M.: *Doslov*. In SOVA, A.: *Ještě jednou se vrátíme*. 5. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1959, s. 159.

Město, Staré věže, Věže Snů, vizionářské Echo či Orli. Tyto symboly však pozbyly na své monumentálnosti, v konkrétním přírodním prostředí už nevyznívají tak abstraktně. Poukazují nám spíše na stav duše básníka, jenž nikdy, ani ve svých vzpomínkách, ani v samotě přírody, nedokáže dosáhnout úplné spokojenosti, jelikož není spokojen se stavem společnosti, kterou nedokáže změnit.

Příroda zrcadlem duše?

Hlavním námětem oddílu se Sovovi stalo zobrazení přírodních scénérií a stavu básnickovy duše, nálady, jež se v přírodě více či méně odráží. Příroda se má stát lyrickému subjektu útočištěm, kde by konečně našel hledanou samotu, úlevu, očistu a odpočinek od společnosti, městského prostředí a společenského zla. Šťastné a harmonické chvíle osamocení jsou však v Sovových básních spíše náhodné. Daleko častěji lyrický subjekt ze samoty pociťuje stesk, smutek, někdy až úzkost.²³

Souhru prožitku lyrického subjektu s krajinou, jež je typická pro díla řadící se k romantismu, nalezneme například v básni *Agonie večera* nebo *V groteskním světle*²⁴, v níž s přicházející nocí zachvacuje stesk lyrický subjekt i samotnou přírodu: (...) / *Večer je hasnoucí. Tesknota byla / na věcech kolem a ve mně, a ve mně. / Bylo jí tolik v barvách těch smytých, / ve stromech vztýčených do vzduchu ostře, / v tónech jen vzlyknuvších, jakoby skrytých, / nejvíc jí bylo ve mně, ve mně.* Takových případů však *Ještě jednou se vrátíme* není mnoho. Příroda zde totiž neslouží pouze jako „zrcadlo“ k duši lyrického subjektu. Má vlastní rozmanitost, nepřebírá zcela obsahy prožitků lyrického subjektu, není skutečným ztvárněním jeho duševního stavu, je spíše jeho „partnerem“. To, jak je krajina v dané chvíli zobrazena, neodpovídá zcela prožívání lyrického mluvčího. V některých básních krajina dokonce hraje z hlediska kompozice hlavní roli, jako např. v *Letargii dozrání*, v níž Sova vykresluje ospalou, pomalou atmosféru horkého léta, do níž nijak nevstupuje. Impresionismus se projevil právě v tom, že je tu krajina malována sama pro sebe.²⁵

Nálada subjektu se plně individualizuje až v konfrontaci s proměnami přírody. Jde tedy spíše o tichý rozhovor rovnoprávných partnerů, jejichž nálady spolu nemusí

²³ PÍŠA, A. M.: *Doslov*. In SOVA, A.: *Ještě jednou se vrátíme*. 5. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1959, s. 154–155.

²⁴ SOVA, A.: *Ještě jednou se vrátíme – Kniha veršů z r. 1892–1899*. 1. vyd. Praha: Grossmann a Svoboda, 1900. s. [31].

²⁵ „Impresionismus vyznačoval se vždy touto samoučelostí, soběstačností námětů.“ (ZVĚŘINA, 1918, s. 87)

vždy korespondovat.²⁶ Citlivý lyrický subjekt je totiž vnitřně nevyrovnaný, neklidný. Nalezneme tak stín smutku uprostřed jarního slunečného dne nebo naopak touhu po hřejivém citu v chladné, usínající přírodě.²⁷

Ve *Vybouřených smutcích* jsme naopak četli o krajině, jež svou neutěšeností, chladem a ostrými hranami odrážela stav básníkovy mysli, byla to krajina-symbol, krajina jeho duše. Příroda *Ještě jednou se vrátíme* je však krajinou skutečnou, existující, prožitou, čímž se liší od vysněných, nereálných scénérií *Vybouřených smutků*. Navíc je to krajina živá, úrodná, jejíž impresionistické popisy se dotýkají všech smyslů.²⁸ Sova zachycuje prchavý dojem, pocit, okouzlení danou chvílí. Obrazy jím vytvořené nemají ostrost obrysů krajiny *Vybouřených smutků*, naopak jsou rozvlněné, roztřesené, střídají se v nich světla a stíny, evokují pocit chvilkovosti.

Intimní náladu básní podporuje atmosféra večera a stmívání, popřípadě noci, u mnoha čísel zřetelná již v názvu, např. *Večer, Západ v srpnu, Srpnové večery, Ponurý večer, Agónie večera* či *Miloval jsem ty večery*. Západ slunce je jen jedním z mnoha zobrazovaných okamžiků, jejichž prchavost básník zachycuje: (...) *poslední slunce po vrcholcích téká, / cos hledá v dálce zmateně a teskně. / (...) / V tekutém, smytém zlatě zaplaveny, / hor vrcholy se chvějí jako ze sna* (b. *Večer*²⁹). Z ročních období pak převažuje podzim a zima, které v lyrickém subjektu evokují truchlivost, smutek. Zřetelné je to např. v básni *Měsíc v zimě*³⁰, kde měsíc svou tichou hrůzností děsí zasněženou krajinu: *a oblaky letem jako divé / pryč od něho zděšeně pluly, / bezlistý v stráních úpěl keř, / ba celý kraj chtěl zaplakati. / (...) / Oh, já znám věci, osoby, zvěř / jež musí smutky rozlívati*. Pokud básník zobrazuje jaro a léto, pak většinou jarní měsíce popisuje jako deštivé, truchlivé, letní jako horké, dusné a ospalé.

²⁶ ČERVENKA, M.a kol.: *Slovník básnických knih: díla české poezie od obrození do r. 1945*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1990, s. 82.

²⁷ „Ostatně se ten vnitřní neklid nejednou přímo prozradí ve slokách melodického lyrika buď prudším akcentem anebo napětím citění kontrastného, ať se mu v sychravé jeseni zasteskne po červeném květu nebo se mu do jarního okouzlení zadírá představa zmaru.“ (PÍŠA, 1959, s. 156)

²⁸ „Sova tu došel nejzazších met slovního impresionismu. Dále nebylo možno. Mnohé básně v samoučelné dojmovosti tak se staly hebkými, tak nevzdušněly, že už to ani není imprese, nýbrž spíše feerie a vise (*Horečnatá noc, Princezna Lyoleja, Hostitelův sen* aj.). Jak pak od těchto feerií, halucinací, fantasmagorií a visí byl jen krůček k symbolice, toho dokladem je *Měsíc v zimě*. (...) Impresionism Sovův tu především zduševněl, stal se méně hlinitým, krajina se mění v oblast duševní.“ (ZVĚŘINA, 1918, s. 97)

²⁹ SOVA, A.: *Ještě jednou se vrátíme – Kniha veršů z r. 1892–1899*. 1. vyd. Praha: Grossmann a Svoboda, 1900, s. [14].

³⁰ Tamtéž, s. [50].

„Miloval jsem ty večery...“

Řada motivů prochází celým oddílem. Jde především o motivy přírodní – slunce, měsíc, svit hvězd, probleskování paprsků. Silné zastoupení mají motivy stromů, květin, vody, básník zobrazuje řeky, moře, potoky, rybníky, vykresluje clony mlh, zachycuje zvuk dešťových kapek, hučení větru. Několikrát se setkáme také s motivem cesty či postavou poutníka, tuláka, samotáře (*Miloval jsem ty večery...*, *Srpnové večery*).

V souladu se základními rysy impresionismu básník klade důraz na smyslové prožitky, na hru s pocity a dojmy.³¹ Verše se dotýkají všech smyslů. Čichu – prostupují je vůně květin, deště, lesa, podzimu nebo horkého léta: *Angrešty nerudnou ještě / a rybíz nevoní. / Ždá pivoňka tiché deště / mdlý dech je jabloní...* (b. *Nálada*³²). Stejně tak zraku – jsou naplněny proměnami světla a hrou s barvami, např. b. *Než přijel vlak*³³: *Za noci modré, modré a tmavé / (...) / Mraků vor stříbřitý ve výši plave / přes měsíc krvavý, hledící sem.* Opomíjeným nezůstává ani sluch. Přestože v básních hraje velkou roli poklidné ticho, objevuje se zde množství zvuků, přes šumění stromů, zpěv ptáků, zurčení tekoucí vody nebo „mdlý dešťových kapek smích, šept starců omrzelých“ (b. *Deštivé jaro*³⁴).

Výrazná hudebnost Sovových veršů je často založená na opakování hlásek i celých slov a na nápaditém uspořádání rýmů a refrénů. Projevuje se jak v rovině sémantické a lexikální, tak i v rovině rytmické, např. v básni *Ospalá píseň*³⁵: *A nákolesník zvoní, / nárazy, dupot koní / ztlumeně, jednotvárně splývá / ve skřipot vyschlé osy.* Výstavba básni oddílu *Ještě jednou se vrátíme* začíná opouštět tradiční metrické uspořádání do strof s pravidelným rýmem, dochází tak k postupnému osvobození verše. Dobový symbolismus se tedy kromě ovlivnění básnickovy imaginace projevil i „rafinovanou mollovou hudbou jeho verše, čím dál víc se uvolňujícího z kadlubu metrického schématu, hudbou, jejíž stupnice sahá od Verlaina až k Hlaváčkovvi.“³⁶

³¹ „Vskutku už jen zřídka se tu naleznou sloky, kde krajinomalba je básníkovi sama účelem, nebo pasáže pouze popisné, kde ostatně nebezpečí staticčnosti zpravidla paralysoval charakteristickou dynamikou svého slovesa.“ (PÍŠA, 1959, s. 157)

³² SOVA, A.: *Ještě jednou se vrátíme – Kniha veršů z r. 1892–1899*. 1. vyd. Praha: Grossmann a Svoboda, 1900, s. [17].

³³ Tamtéž, s. [12].

³⁴ Tamtéž, s. [13].

³⁵ Tamtéž, s. [9].

³⁶ PÍŠA, A. M.: *Doslov*. In SOVA, A.: *Ještě jednou se vrátíme*. 5. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1959, s. 158.

Ozvěny *Vybouřených smutků*

Některé verše, zejména ty, které by se daly označit jako „městské“, jsou sociálně zabarveny. V tom bychom mohli nalézt „pojítka“ s *Vybouřenými smutky*. Sova totiž i v tomto oddílu – ve své přírodní samotě neztrácí kritičnost ke společnosti, zachovává si svůj postoj rebela. Ani atmosféru slunečného poledne ve městě básník nezobrazuje jako příjemnou: *Střechy se topí v strnulém tom svitu, / tabule oken, dráty podél domů, / pomníky černé, fasád řad a štítů, / koruny zakouřených, mrtvých domů / Má smutek barvy věcí ohořelých...* (b. *Slunce*³⁷). V kritické *Studii* zase odhaluje pokrytectví maloměstšáků a v básni *Jízdou* mísí melancholické vzpomínky s hrůzou poznané bídy a lidského zoufalství.

Další doznívající noty *Vybouřených smutků* v *Ještě jednou se vrátíme* spatřujeme např. hned v básni první s názvem *Largo dlouhých večerů*³⁸. Jsou zde vyjádřeny obavy a strach z duše, která nedokáže důvěřovat světu: *A lépe bylo mlčet. Nechtěl jsem / vyplašit její Duši, mojí podobnou, / plačící stejně, prudkou, divokou a smutnou, / jež v Jaro lidí všech a Slunce lidí všech, / a v to spravedlivé Slunce nevěřila (...)*. „Vizionářské echo“ se zase ozývá např. v básni *Večer*. V *Samotě milenců*, jež zastupuje lyriku milostnou, se opět setkáme s „věžemi Snů“ – motivem *Vybouřených smutků*: (...) */ tvé srdce se rozduolo opojnou, vítěznou slávou, / na nejvyšších věží Snů, kam možno jen dostoupit / před nutným pádem a bolestí krutou a žhavou...*

O vlivu *Vybouřených smutků* však nemůžeme hovořit v případě vztahu k ženě. Jeho vztah k ní se od *Vybouřených smutků*, kde nebyl jednoznačný a žena byla většinou zobrazována jako ta, jež muži brání v odchodu na „hory Snů“, posunul. Tento posun spatřujeme zejména v tom, že je žena již zahrnována do světa lyrického mluvčího, který po ní touží, cítí potřebu lásky. Ve vzpomínkách lyrického subjektu ovšem nenalezneme zobrazení harmonizovaného vztahu, který by lyrickému subjektu dodával pocit spokojenosti, poklidu či domova. Objevují se zde disharmonické prvky, které vedou k tomu, že lyrický subjekt nakonec volí samotu v lůně přírody. Oproti druhému vydání *Ještě jednou se vrátíme* zde nespátřujeme vývojovou linii milostného vztahu, které se básníkovi nových uspořádáním a doplněním podařilo vytvořit.

³⁷ SOVA, A.: *Ještě jednou se vrátíme – Kniha veršů z r. 1892–1899*. 1. vyd. Praha: Grossmann a Svoboda, 1900, s. [18].

³⁸Tamtéž, s. [7].

Milostná lyrika má v prvním vydání *Ještě jednou se vrátíme* zastoupení v několika básních: již zmíněném *Largu dlouhých večerů* a *Samotě milenců*, dále v básni s pohádkovým námětem – *Princezna Lyoleja*, v dialogickém *Naivním rozhovoru*, v básni *Kdo vám tak zcuchal tmavé vlasy* a ve *Skizze k básni*, v níž se básník svěří se svými představami setkání se svou milou. V *Úryvku pohádky* vyjadřuje stesk z odchodu své „Vysněné“, s jejíž postavou se setkáme i později v *Údolí nového království*. *Než přijel vlak* popisuje podivné, mlčenlivé setkání básnického subjektu s milovanou osobou. V *Deštivém jaru* zase převládá smutná a zšeřená atmosféra, navzdory ní ale lyrický mluvčí touží po květech, kterými by obdaroval svou milou. V *Horečnaté noci* pak vystupují lovci zrazení láskou, donucení k samotě zpívají o všem, co je pro ně už minulostí.

Ve *Slokách*³⁹ zaznívá bojovnost básníkova ducha. Ačkoli tvrdí, že: *Se starými domovy, domovy svými / (...) / se neshledáme*, stejně jako ve *Vybouřených smutcích*, a ještě spíše v *Údolí nového království*, v sobě nalézá sílu k potřebnému boji: *Můj domov je všude. Jen po jednom chtvív: na srdce lidská bít, jak struna v nich se chvít / ve vzruchu novém / chci v bouři života vzkřik bolesti živý, / je prudce vznítiti, jak blesk v nich zahřmíti / kovovým slovem*.

Tím se nám potvrzuje Sovovo celoživotní hledání, jeho touha po domově, po klidném místě, kde je vše, jak má být. Básník však nehledá domov, který by byl jeho vlastním útočištěm, úkrytem, ale touží po naplnění vize ideální, rovnoprávné společnosti, touží po kolektivním uspořádání, kde i on sám by došel harmonického pocitu spokojenosti, klidu. Ve *Vybouřených smutcích* ostře vykřikoval svou nenávist a nesouhlas, a pak volil odchod na smyšlené „hory Snů“, v *Ještě jednou se vrátíme* se snaží vytvořit si „pocit“ domova, bezpečí ve vlastní mysli, ve svých vzpomínkách a v prostředí přírody, která mu však nikdy plně nenahradí lidskou společnost, i v jejím nitru přetrvává nejistota a neklid lyrického subjektu. Ve *Slokách* už však cítíme vizionářství, jež plně rozvinul v oddílu *Údolí nového království*.

Zasněný flirt

Veršovaná dialogická scéna *Zasněný flirt* představuje sice samostatný oddíl sbírky *Ještě jednou se vrátíme*, ale jelikož patří k intimní, milostné lyrice, zahrnujeme ji k úvodnímu oddílu sbírky.

³⁹ SOVA, A.: *Ještě jednou se vrátíme – Kniha veršů z r. 1892–1899*. 1. vyd. Praha: Grossmann a Svoboda, 1900, s. [48].

Zasněný flirt je stylizovaný výjev, v němž se setkávají dva rozdílné pohledy milenců na svět a na lásku. Jejich sny jsou stavěny do kontrastu s realitou, oba nakonec ztrácejí své lákavé iluze, jež si vytvořily v milostném opojení. Bohužel každý z nich k poznání dochází v jinou dobu. Podobně jako v básni *Kdo vám tak zcuchal tmavé vlasy* oddílu *Ještě jednou se vrátíme* se tak nakonec jejich lásky míjejí. Lyrické promluvy nešťastných, zklamaných postav nepostrádají vtip a ironii, pro Sovovy verše typickou, dialog tedy můžeme označit za tragikomický.

Vybouřené smutky II. ...a skizy k nim

Vybouřené smutky II. s podtitulem *...a skizy k nim* představují třetí oddíl prvního vydání básnické sbírky *Ještě jednou se vrátíme* (1900). Nejen svým názvem odkazují k *Vybouřeným smutkům*, sbírce, kterou Sova vydal v roce 1897 a jež obsahovala pouhých patnáct čísel. *Vybouřené smutky II.*, obsahující padesát tři básní, nejsou však rozšířením původních *Vybouřených smutků*, ačkoliv zahrnují básně vznikající v přibližně stejném období (1894–1898), které jsou jim tematicky i stylově značně blízké. Potvrzuje to i Zvěřina ve své studii: „Verše *Vybouřených smutků II.* vznikaly v podstatě před *Vybouřenými smutky I.*, souběžně s nimi i po nich. Celkem však jsou to dodatky a výplně k *Vybouřeným smutkům I.* či, jak je básník nazval, *skizy k nim*. Nota zůstává celkem táž.“⁴⁰

Interpretovaný oddíl je příkladem symbolistické poezie konce 19. století, do níž se Sova zařadil již předchozí sbírkou *Vybouřené smutky* (1897). Stejně jako v ní není ani zde symbolismus jediným uměleckým směrem, jehož prvky nalezneme, výrazné jsou také znaky dekadentního umění. Všudypřítomný rozklad, hniloba (*Minulost', Zhnusení, Evropa*), symbol Satana (b. *Modlitba Satanova*), smrt (*Refugium, Dnové*), někdy až odpudivé a bizarní motivy spojuje básník, stejně jako v „prvních“ *Vybouřených smutcích*, s pocity zklamání, marnosti a prázdnoty.⁴¹

⁴⁰ ZVĚŘINA, L. N.: *Antonín Sova. Studie jeho básnického vývoje*. 1. vyd. Praha: Hejda & Tuček, 1918, s. 115.

⁴¹ Dalším př. mohou být verše *Naivní reliéf Hladu: (...) On ohlušující se valí a dere se otvory do oken / a Údolí naplňuje hnijícím puchem / a staví vrstvy mrtvol do obrovských pyramid / do nebe volajících*. (SOVA, 1900, s. [81])

„...a skizy k nim“

Pro řadu veršů „druhých“ *Vybouřených smutků* je typická skicovitost a fragmentárnost⁴², jak již ostatně naznačuje podnázev oddílu (...a skizy k nim)⁴³. Básníkovi však dle jeho slov nešlo o co nejdokonalejší řemeslné zpracování, ale hlavně co nejúčinněji vyjádřit vlastní nenávist, vykřičet se ze svého zoufalství.

Básník v reflexivních a sociálně filozoficky laděných básních *Vybouřených smutků II.* stejně jako v „prvních“ *Vybouřených smutcích* vyjadřuje svůj vztah k současnému světu a k nastalým sociálním problémům. Mnohé z nich jsou verše opravdu „přetékající“ deziluzí. Můžeme poznamenat, že oproti „prvním“ *Vybouřeným smutkům* se zde básníkův rejstřík, co se týká problémů, proti nimž ve verších brojí, rozšířil. Opět sice vystupuje jako nepřítel soudobé společnosti, přísný kritik a pozorovatel jejího vnitřního rozkladu, ale ve svých kritikách je již konkrétnější. Upozorňuje na kupčení, podvodníky, lháře, kuplíře a sobce, odsuzuje pochlebovačství, vyjadřuje dokonce svůj nesouhlas se stavem současné literatury (např. v b. *Čekal jsem, Nemají prý rádi...*). Marnost, stálý koloběh lží, přetvářek, nemravností, z něhož není úniku, nenapravitelnost současného člověka symbolizuje například motiv střídání masek⁴⁴.

Podobně jako v „prvních“ *Vybouřených smutcích* se i zde mnohé symboly opakují a opět můžeme hovořit o nekonkrétnosti, až přílišné abstraktnosti některých z nich. Mezi symboly, jež bychom našli už v předchozích *Vybouřených smutcích*, patří např. postavy Satana, Krista, často ztvárněné v dekadentních představách (b. *Modlitba Satanova, Bože velký..., Zhnusení*), dále symboly Slunce, Noci, Města, Ostrovů, Moří, Hor a Člověka (zastupujícího kolektivní „já“), často narazíme na symboly naděje, síly, boje a tužeb, které představuje např. lev či Orel (b. *Sloky, Ještě jsou orli..., Ubitá Myšlénka*). Básník využívá také tradičních kontrastů (Bůh –

⁴² Červenka zdůrazňuje, že ačkoli jsou některá čísla oddílu *Vybouřené smutky II.* umělecky nedefinitivní a působí improvizacím dojmem, neubírá jim to na působivosti znázornění horečného a problémového ovzduší konce století. (ČERVENKA, 1990, s. 365) Podobně soudí Zvěřina: „Dost je tu improvizovaných básní, na jichž holé struktury je vidět rychlost, neuhlazení. Ty znějí suše a střízlivě.“ (ZVĚŘINA, 1918, s. 118) Ostatně to potvrzuje i Šalda: „Tato čísla jsou méně stylizována než *Vybouřené smutky*; bývají leckdy přímo zlomkovitá a torsovitá, tak vymyká se plamen bolesti ruce tvůrcově; jinde zlovlně a zručně amorfni, parodující (...) útvar sonetový verši nerýmovanými.“ (ŠALDA, 1924, s. 12)

⁴³ Příkladem může být několik básní se shodným názvem *Sloky*, dále např. *Zhnusení, Fragment* či *Černá píseň*.

⁴⁴ Např. báseň *Satři známi: Zlato geniálních snů však oprchalo ze všech, / kleštěnci Josefských dob, především rozumuní / přizpůsobili se, zdrobněli, ve všech koutech, tak všední. / (...) / Nikdo nelepeší se, ani nehorší, mění jen masky, / upsán svou krví na věky věkův Satanovi, / trochu hěros a trochu anděl. A trochu dobytek.* (SOVA, 1900, s. [72])

Satan, Láska – Nenávist, Smrt – Život). Výrazným symbolem zůstává např. Město. Bezejmenná města už zde nejsou pouze místy, kde se samotářský básník necítí sám sebou, jako tomu bylo např. v oddílu *Ještě jednou se vrátíme*, častěji jsou zobrazována přímo jako centra společenského zla (*Sentimentální chvíle*, *Z velkoměstského osamění*, *Šly touhy a naděje*, *Zpíval jsem za rána*).

Krajinou duše

Častým motivem *Vybouřených smutků II.* je básníkovo bloudění po krajinách vlastní duše, v níž nachází celé hotové světy – hory, louky, moře a „ostrovy Snů“ či „les Zapomenutí“. Vysněné krajiny jsou zde v porovnání s „prvními“ *Vybouřenými smutky* mnohem rozmanitější. Cestami své duše se básník prochází např. v básních *Sloky*, *Ubitá myšlenka* či *Zamyšlení*. „Všude vybíhá, jakož jinak nemůže ani býti u básníka v pravém smyslu slova, impressionism Sovův v symbolism: vnější svět všude je vykládán duší a to duší nad pomyšlení neklidnou, zmučenou, stále toužící.“⁴⁵

Vybouřené smutky II. obsahují přesně to, co nesou ve svém názvu: vybouřenost doby, člověka, lidstva, jeho vysílenost (*Píseň rváčů přemožených*, *Píseň úzkosti*), konečnost všech dějů: *Epocha dozrála zde, dokvetla, zde nelze zrát už víc* (*Rozednění duše*⁴⁶), ubíjející nudu (*Melancholie života*). Zároveň přinášejí pocity deziluze, smutku, marnosti, které zachraňuje jen existence Naděje⁴⁷.

Oddíl bychom mohli zjednodušeně interpretovat tak, že básník, stylizující se do mučedníka Pravdy, Lásky a Krásy (b. *Květ Nesmrtelnosti*), do postavy buřiče, rebela volajícího po uspokojení svých snů a tužeb (symboly Orlů – Vyslanců), po novém uspořádání světa, nepřestává hledat nadčasovou pravdu, nesmrtelnost, harmonii, spokojenost. Touží po změně stávajících pořádků, neboť už cítí, že přichází konec: *Ač přece zdá se mi, že nastává hluboký soumrak všech Věcí...* (*Květ Nesmrtelnosti*⁴⁸). Nesouhlasí se společností, která se mu jeví jako bezduchá a nečinná. Všude vidí jen nenávist, bídu a hlad. Je znaven neustálou přetvářkou: (...) *To bylo pohostinství úlisné. / Všecka neupřímnost, všecka bída prázdných slov, /*

⁴⁵ ŠALDA, F. X.: *Antonín Sova – Essay*. 1. vyd. Praha: Aventinum, 1924, s. 14.

⁴⁶ SOVA, A.: *Ještě jednou se vrátíme – Kniha veršů z r. 1892–1899*. 1. vyd. Praha: Grossmann a Svoboda, 1900, s. [124].

⁴⁷ Určitou míru naděje nalezneme např. ve verších: *Ještě jsou orlí, Do sebe vnořen..., Černý rytíř, Skizza ku „Caritas“*, *Zpíval jsem za rána...*

⁴⁸ SOVA, A.: *Ještě jednou se vrátíme – Kniha veršů z r. 1892–1899*. 1. vyd. Praha: Grossmann a Svoboda, 1900, s. [69].

všecka pošetilost ukončeného smutného věku. (*Hostina Života*⁴⁹). Jeho rebelství zůstává však spíše vzpourou individuálního rázu, ačkoli v některých verších hovoří za „všelidské já“ či přijímá svůj podíl na kolektivní vině: *My, Slabí, Nemocní, Vysátí, Znemravnělí / (...) / se studem převazujujeme si hadry na bídném těle* (b. *Evropa*⁵⁰). S bolestí v srdci přichází téměř o všechny své touhy, sny, ztrácí svou bojovnost i víru v člověka a samotného Boha. Hovoří o „vizionářském prázdnu v očích Nudy“, ve společnosti nenachází chuť k životu a vášně⁵¹. Zmocňují se jej pocity smutku, deziluze, zklamání a rezignace (b. *Ubitá Myšlénka, Resignace, Refugium, Zamyšlení, Píseň úzkosti*). Spokojený není ani v lásce, přestože po ní touží. Několik básní, které bychom mohli řadit k milostné lyrice, popisuje lásku nešťastnou, nenaplněnou, tragickou (b. *Fragment, Odcizení milenci, Utrpení touhy, Do světlého lesa, jenž Zapomenutím se nazývá...*). Klid a harmonii, únik z nesvobodného světa plného zla básníkovi už nepřináší ani příroda, která dokáže klamat stejně jako člověk: *Obrovská hnojiště páchnoucích brutalit / příroda neskryje chytrosti lstivých Jar...* (b. *Zhnusení*).⁵²

Od starého člověka k novému

Postupně v něm však dozrává touha po novém člověku, který by byl poučen z chyb toho předešlého: *Ze skleslých generací nevane radost ke mně / (...) / Hledejme sebe, sebe... Tam nových lidí země (Do sebe vnořen)*. Díky tomu, že nakonec neztrácí naději, dochází ke klidu, k usmíření (*Konec slavného tažení, Rozednění duše*), jeho smutky jsou vybouřeny. S vírou se již dívá do budoucnosti.⁵³ Zde bychom mohli nalézt pojitko s následujícím oddílem – skladbou *Mecenáš* a také *Údolím nového království*. Lyrický mluvčí totiž dochází k tomu, že vysvobozením z koloběhu hrůz, kterými je přítomnost naplněna, je jediné cestou do „Nového království“, které nalézá v lidské duši: *Šel Člověk, píseň kosmem vyzpíval / o ztrátách svých a o svých nadějích, / nad Městy večer pozdních věků plál / (...) /*

⁴⁹ SOVA, A.: *Ještě jednou se vrátíme – Kniha veršů z r. 1892–1899*. 1. vyd. Praha: Grossmann a Svoboda, 1900, s. [79].

⁵⁰ Tamtéž, s. [70].

⁵¹ *Báseň Pozdrav bouřlivé noci: (...) / Chci zžehnut býti vášněmi, / ohnivě blesky at' v nich svítí, / a vichrů smečka bouřlivá / puštěna do hor bude výti. / (...)*. (SOVA, 1900, s. [115])

⁵² V básni *Refugium* nalezneme také verše plné deziluze a zklamání z přírody: *Ten život příšerný! / (...) / ještě jsem nepřestal věřit... on chechtal se: marno... / (...) / Všude ta nelidská prázdnota.. Prokletý život! / Nenašed v přírodě, nenašed v člověku, zoufám / (...) / O plač ty morálko! Nejsem již radosti schopen! / (...) / šíleně zatoužív po těch, jež bych nazval bratry.* (SOVA, 1900, s. [121])

⁵³ Např. v básni *Sloky: Vše co nás čekati může, dobrodružné touhy! / Nepředvídaná setkání před tím, než vrcholů dojdem. / Zítřky jsou neznámé ostrovy stále se shlížejí v duši, / směrem jich poletí orli? Či lvi na nich nechají stopy?* (SOVA, 1900, s. [125])

Zas šťasten nebyl, jak dřív nebýval... / Dnem, nocí šel a ruce zemdlené / vstříc novému Království rozpínal... (b. Kosmická pout⁵⁴).

Ve srovnání s „prvními“ *Vybouřenými smutky* zde nalezneme více veršů, do nichž básník vepsal naději do budoucna. Svůj podíl na takovém vyznění *Vybouřených smutků II.* nese jistě i jejich zařazení před oddíl *Údolí nového království*, vyzněné „Nové království“ se tak dle našeho názoru jeví bližší a konkrétnější. Ladění obou sbírek ovšem zůstává blízké – obě zahrnují verše reflexivní, polemické a sociálně filozofické. Chtěli bychom však poznamenat, že *Vybouřené smutky II.* nedosahují takového vypjatého patosu ani sevřenosti sbírky, na niž navazují a do níž Sova vybral jen kusy výrazné a silné, řekněme básně sevřené formy, umělecky definitivní. Pro „druhé“ *Vybouřené smutky* je naopak typická torzovitost, skicovitost. Vyznívají spíše jako sbírka společensko-kritické poezie, v níž v porovnání s „prvními“ nalezneme více reakcí, glos na aktuální podněty. Ačkoliv symboly zůstaly tytéž, nedosahují v těchto básních-náčrtech již své monumentálnosti z *Vybouřených smutků I.* Taktéž gesta lyrického subjektu působí, oproti titanismu „prvních“ *Vybouřených smutků*, „zmenšeně“.

Mecenáš

Básnická skladba *Mecenáš* (1899) je čtvrtým, nejkratším, oddílem Sovovy sbírky a svým umístěním i datací následuje po *Vybouřených smutcích II.* Scénu považujeme za přechod mezi pesimistickou náladou kritických *Vybouřených smutků* a vizionářským *Údolím nového království*. Pozůstatky *Vybouřených smutků* nalzáme např. ve vztahu kritizovaného Mecenáše a jeho otrockých poddaných, který je v podstatě básníkovou alegorií současného stavu české společnosti. Odchod lyrického subjektu z „hor Snů“ však dokazuje přechodnost tohoto básníkovy postoje z *Vybouřených smutků*, obrat lyrického mluvčího ke člověku a jeho víra v nové společenské uspořádání pak zase předznamenávají *Údolí nového království*.

⁵⁴ SOVA, A.: *Ještě jednou se vrátíme – Kniha veršů z r. 1892–1899*. 1. vyd. Praha: Grossmann a Svoboda, 1900, s. [125].

Údolí nového království

Pátý oddíl sbírky *Ještě jednou se vrátíme* (1900) zahrnuje šestnáct básní. Spolu s *Dobrodružstvím odvahy* (1906) a skladbou *Příchod proroků* (1899) bylo *Údolí nového království* souborně vydáno v roce 1922⁵⁵.

Sestup z „hor Snů“

Básník tímto oddílem opouští pesimistické ladění *Vybouřených smutků* a nastupuje na cestu optimismu, smíření, radosti a víry v budoucnost.⁵⁶ Po krátkém pobytu básnického subjektu na „horách Snů“, na něž utíkal ve *Vybouřených smutcích*, se vzdává chladné otažitosti, intelektualismu a aristokratismu: *Sám na prahorách Snů, jak v těžkém churavění / jsem vzkříšen náhle byl, své viděl osamění.* (b. *Variace předešlé myšlenky*⁵⁷). Překonává vlastní individualismus a obrací se znovu k lidstvu, po němž se mu ve své samotě zastesklo, navrácí se do rodného údolí: *Já znovu sestoupil v údolí rodné, roztoužen znovu / po horkých srdcích a po hlavách bloudících heroů / a po rukou upřímných, po očích zatmělých žárem, / jež pátravý pohled snesou, chladný a ocelový* (b. *Údolí nového království*⁵⁸).

Stává se vizionářem, stylizuje se do postavy kolektivního mluvčího, a na základě svých vizí buduje utopické „Nové království“, v němž spravedlivě vládne „Duše“ a náboženství humanity: (...) *jen to bylo jejich královstvím: Zbudovat Města v duši / z myšlenek, kterými výší se celý Život* (...). Vytváří si zde vidinu „nového člověka“, který je svobodný a kráčí se vztyčenou hlavou, člověka, v jehož duši „uzrálý plody“ (např. b. *K novému člověčenství, Ano, s divokou, výskající radostí*). Důležitou změnou je tedy proměna vztahu básnického subjektu k člověku. Individuální „já“ je někde již nahrazováno kolektivním „my“. „Sovova poezie se odsubjektivňuje a blíží se objektivnosti; z homofonní stává se zvolna polyfonní.“⁵⁹

Údolí nového království je také dalším oddílem, v němž se plně rozvinul Sovův symbolismus. Obrazy budoucích světů, kolektivistické monumentální vize, často s epickým zaměřením, jsou však někdy až příliš snové, idealistické, blíží se až

⁵⁵ SOVA, A.: *Údolí nového království, Dobrodružství odvahy – básně. 2.*, úplné vyd. Praha: Aventinum, 1924. 160 s.

⁵⁶ „Na toto vítězství měla bezpochyby vliv i Sovova láska k Marii Kovaříkové, kterou poznal v roce 1987. Ve sbírce se jistě odrazily i šťastné dny, prožité s ní v místech Sovova dětství – v překrásném Lukavci.“ (ZIKA – BRABEC, 1953, s. 106)

⁵⁷ SOVA, A.: *Ještě jednou se vrátíme – Kniha veršů z r. 1892–1899*. 1. vyd. Praha: Grossmann a Svoboda, 1900, s. [141].

⁵⁸ Tamtéž, s. [138].

⁵⁹ ŠALDA, F. X.: *Antonín Sova – Essay*. 1. vyd. Praha: Aventinum, 1924, s. 15.

představě nového „božího království“ na zemi (např. b. *Ballada o Radosti, Když vládla Duše, K novému člověčenství*). Domníváme se, že abstraktní představy a symboly *Údolí nového království* se ještě více než ve *Vybouřených smutcích* vzdalují skutečnosti, jejich vztah k realitě je podstatně oslaben. Jde většinou o symboly, s nimiž jsme se již setkali právě ve *Vybouřených smutcích*: Duše, Prorok, Cizinec, Neznámý, Kdos velký, Království duše, Hory, Přístav, Město, Loď...

„Má nenávist k Dnešku chtěla být pozdravem Zítřku“

Přestože jsme poznamenali, že oddílem *Údolí nového království* básník opouští ladění *Vybouřených smutků*, není tomu tak úplně – lyrický subjekt si stále uvědomuje potřebu boje, který je jedinou možností proměny společnosti. Stejně jako ve *Vybouřených smutcích* hovoří o rozkladu dnešní vyžilé společnosti. Některé symboly odkazují k dekadentní symbolice *Vybouřených smutků*, lyrický subjekt využívá také možnosti stylizace. Stylizuje se např. do podoby uvadajícího stromu, jehož zachraňuje až přesazení do „Údolí nového království“: *Já nebyl sám však, tisíce bylo nás, nás byly miliony, / my vadli... Byl podzim vyžilých kultur.* (b. *Smilování*⁶⁰).

V básni *Výčitky*⁶¹ vidíme básníkův nesouhlas se soudobým uspořádáním světa, který vykřikoval ve *Vybouřených smutcích*, vysvětluje a obhajuje Ženě, jež se mu snaží dokázat nesmyslnost a marnost jeho snah: *Já nechtěl jen v tom se uklidnit, čeho dosíci možno, / já v Neznámo toužil, kde nutno vše si bojem získat, / má nenávist k Dnešku chtěla být pozdravem Zítřku, / mé zhrdání Životem starým, pozdravem Nového žití.* Básnický subjekt se také odvrací od minulosti: *(...) to novým životem není, snažit se žítí / dny starých lidí (...)*, ještě se ale zcela neoddává harmonické vidině budoucnosti, je si vědom, že ještě bude nutné za „nové zítřky“ bojovat: *Je v rozkladu dnešní člověk, jej utěšit nelze. / (...) / o ještě je nutno se modlit k démonům živelních bouří, / tam všady, kde černě se nalily uzrálé hrozny Bídy!*

Básníkův vztah k ženám prošel proměnou – oproti *Vybouřeným smutkům*, v nichž byla žena znázorňována jako jedna z příčin toho, co člověka v cestě za jeho ideály „brzdí“, se zde žena stává součástí světa lyrického subjektu, který ji považuje

⁶⁰ SOVA, A.: *Ještě jednou se vrátíme – Kniha veršů z r. 1892–1899*. 1. vyd. Praha: Grossmann a Svoboda, 1900, s. [142].

⁶¹ Tamtéž, s. [148].

za nutnou součást svého budoucího vysněného řádu. Je mu již rovnocenným partnerem.⁶² Žena v *Údolí nového království* není zobrazena jako konkrétní postava, v některých verších je pojmenována pouze zájmenem „Ona“, představuje spíše další básníkův symbol, neurčitou představu – lyrický subjekt ji označuje za svou „Vysněnou“, snad bychom ji také mohli považovat za „zástupkyni“ veškerého ženství. Ve srovnání s *Vybouřenými smutky* („prvními“ i „druhými“) dostává milostný cit v tomto cyklu mnohem větší prostor. Právě láska k milované ženě se jeví jako ten pravý důvod, proč lyrický subjekt opustil svou samotu a navrátil se zpět do rodného údolí, jak ostatně ukazuje již úvodní báseň oddílu: *S hor Snů já k zemi se vrátil a nemoh v své touze jinak / než zaklepat u jejích dveří / (...) / Já zaklepal u jejích dveří... Jak vzlykala, nevěříc, hlasně, / má drahá Vysněná, omdlela v loktech mojích!* (b. *Údolí nového království*⁶³). Stejně důležitá jako láska milenecká se básníkovi jeví také láska všeobecná – „horoucí láska všech světů a lidí“ (b. *Údolí nového království*), což souvisí s jeho odklonem od individualismu a přechodem ke kolektivismu. Vztah k ženám se stává jednou z radostí „nového člověka“ Sovovy budoucnosti, tematizuje jej např. v básních *Studny Nadějí*, *Píseň*, *Sloky o slávě* nebo *Slunce na Ostrovech Mládí*.

Novost *Údolí Nového království*

Právě v cyklu *Údolí nového království* podle Šaldy spočívá „novost a zárodečnost“ sbírky *Ještě jednou se vrátíme*. Vidí v něm východisko nové sociální a humanitní větve Sovovy poezie.⁶⁴ Jako novost se sice může jevit proměna básníkovy přístupu k člověku a světu, i to, že zde individualismus nahrazuje kolektivismem. Domníváme se ovšem, že jde o skutečnosti, s nimiž jsme se setkali již v Sovových dílech dřívějších. Už ve *Vybouřených smutcích* se začíná rodit básníkovy myšlenka kolektivismu, vizionářství. Téměř v celé Sovově tvorbě nalezneme zdánlivý poklid samoty, který jen „zakrývá“ básníkovu touhu po změně stávajících pořádků, po kolektivitě. Tato pouhá zdánlivost klidného osamocení, již známe z oddílu intimní lyriky *Ještě jednou se vrátíme* i druhého vydání stejnojmenné sbírky, je nám důkazem jeho životního hledání, ne však útočiště, ale harmonického místa, kde již není proti čemu bojovat. V *Údolí nového království*

⁶² „Vznešeně pochopil a pojal určení ženství, a proto chce učinit ženu účastnu nejen onoho Života velkého rozdílení, nýbrž i onoho úsilí o lepšího člověka.“ (ZVĚŘINA, 1918, s. 123)

⁶³ SOVA, A.: *Ještě jednou se vrátíme – Kniha veršů z r. 1892–1899*. 1. vyd. Praha: Grossmann a Svoboda, 1900, s. [138].

⁶⁴ ŠALDA, F. X.: *Antonín Sova – Essay*. 1. vyd. Praha: Aventinum, 1924, s. 14.

spatřujeme spíše pouze „vykrytalizování“ těchto myšlenek, které však byly v básnickově tvorbě již dávno přítomny. Opět zde vyjadřuje nutnost nastolení nových řádů.⁶⁵

Údolí nového království navazuje na *Vybouřené smutky*, básník se ani zde totiž zcela nevzdal své bojovnosti, jen došel k přesvědčení, že jeho individualistická revolta nestačí, stává se proto kolektivním mluvčím a vyzývá k boji a k proměně společnosti své druhy. Jeho optimistické vize nového řádu se jeví jako příliš abstraktní, utopické, což je podpořeno užitím monumentálních symbolů, často náboženských. Na kolektivismus i vizionářskou symboliku *Údolí nového království* Sova navázal sbírkou *Dobrodružství odvahy* (1906).⁶⁶ Tento básníkuv umělecký postoj ovšem nebyl trvalý, následujícími díly – *Lyrikou lásky a života* (1907) a druhým vydáním *Ještě jednou se vrátíme* (1912) – se opět navrátil ke své intimní, přírodní lyrice. Jejich nostalgie a vzpomínky tvoří protiklad k vizionářství a abstraktnosti *Údolí nového království*.

Příchod proroků

Za jakýsi epilog k *Údolí nového království* můžeme označit básnickou skladbu *Příchod proroků* (1899), jež je zároveň poslední částí prvního vydání sbírky *Ještě jednou se vrátíme*. Touto skladbou – prorockou vizí, jež využívá abstraktní symboliky *Údolí nového království*, Sova dovršil linii své symbolistické tvorby a vypjatého sociálního patosu, jenž se objevoval již ve *Vybouřených smutcích*, a ukázal, že společnost na vize, jež jí přinášejí „Proroci“ přicházející z „Nového království“, ještě stále není připravena.

Shrnutí *Ještě jednou se vrátíme*

Na předchozích rozborech jsme si ukázali, jak širokou škálu postojů, témat autor vložil do jednoho díla, jež nese rysy impresionismu, symbolismu i dekadence. Viděli jsme, jak oddíl od oddílu přecházel po ose od minulosti (*Ještě jednou se vrátíme*) přes hořkou přítomnost (*Vybouřené smutky II. ...a skizy k nim*) až do utopické budoucnosti (*Údolí nového království*) i to, jak narůstala monumentálnost

⁶⁵ „Nezbavuje se svých názorů, že je třeba společnost od základů změnit (neví však ani nyní, jak a kým bude změněna), jen poznává, že k přeměně bude potřeba nenávisti, která je podmíněna láskou, a boje, který je naplněn vírou. To je Sovovo poznání na konci let devadesátých; poznání, které krystalizovalo celé desetiletí, než našlo plný výraz.“ (ZIKA – BRABEC, 1953, s. 115)

⁶⁶ Myšlenky kolektivismu Sova rozvíjel později ještě např. ve sbírkách *Zápasy a osudy* (1910) a *Žně: básně z roku 1912–1913* (1913).

básnickovy symboliky, přibývalo sociálního patosu a proměňoval se vztah lyrického subjektu k ženě, k člověku i k jeho okolí. Ukázali jsme si také, jak se *Vybouřené smutky* (1987) v podobě oddílu *Vybouřené smutky II. ...a skizzy k nim* „otiskly“ do sbírky *Ještě jednou se vrátíme*. Všechny tyto skutečnosti jsou v přímém kontrastu s intimitou přírodní a milostné lyriky druhého vydání *Ještě jednou se vrátíme*, které je již dílem tematicky i kompozičně uceleným.

Ještě jednou se vrátíme (1912)

Druhé vydání *Ještě jednou se vrátíme* tvoří čtyři oddíly⁶⁷: *Ještě jednou se vrátíme*, *Zasněný flirt*, *Samota milenců* a *Na rozchodu s mládím*. Z prvního vydání se zachovala pouze scéna *Zasněný flirt*, která přešla beze změny, a oddíl úvodní, jenž básník rozčlenil mezi zbývajících tři oddíly. Můžeme tedy říci, že druhé vydání sbírky vyrůstá na podkladu oddílu *Ještě jednou se vrátíme* vydání prvního, přičemž zachovává, a ještě dále rozvíjí, jeho intimní a přírodní lyriku.

Ještě jednou se vrátíme

První oddíl druhého vydání *Ještě jednou se vrátíme* obsahuje čtyřicet pět básní. Třicet z nich básník přesunul z oddílu *Ještě jednou se vrátíme* z prvního vydání sbírky (1900), zbývajících patnáct básní tohoto oddílu je nových, knižně zatím nepublikovaných: *Před jarem*, *Po bouři*, *Léto duše*, *U zátoky*, *Klidná krajina*, *Samota*, *Háj chorých při sanatoriu*, *Vzpomínka z jižní cesty*, *Tím podzim zdá se mluvit...*, *Hlasy večerní samoty*, *Scénérie*, *Ještě krajina*, *V ledovém objetí*, *Bílé město*, *Zpěv noci vánoční*.

Vzhledem k množství básní, jež byly z prvního vydání zachovány, je zřejmé, že pro oddíl *Ještě jednou se vrátíme* platí téměř stejná charakteristika jako pro oddíl původní. Opět zde převažuje impresionismus a přírodní a intimní lyrika. Ladění patnácti nově přidaných básní se dle našeho názoru v ničem neodlišuje od básní původních. Abychom se však neopakovali, příklady při interpretaci volíme hlavně z čísel nově zařazených.

Stejně jako v prvním vydání tohoto impresionistického oddílu z několika básní vyčteme sociální zabarvení, např. v básních *Ještě krajina* nebo *Po bouři*⁶⁸, kde básník symbolicky spojuje osud stromů, které kvůli bouři nečeká bohatá úroda, s tím lidským: *Přestály stromy bouři za cenu / úrody příští, touhu ztracenu / ztajily v servané své zeleni. / Ó příští prázdnoto, předčasná jeseni!* Konec lidského života tematizuje např. ve verších *V ledovém objetí*, kde však hovoří také o smrti snů, nadějí, nebo v básni *Háj chorých při sanatoriu*, kde zároveň využívá kontrastu slunečné přírody v rozpuku a „podzimu“ života umírajících: *Ač slunce hořelo, háj*

⁶⁷ Viz Tabulky 1–4 (Přílohy).

⁶⁸ SOVA, A.: *Ještě jednou se vrátíme*. Doslov: A. M. Piša. 5. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1959, s. 20.

voněl šťávou míz, / (...) / háj v tichu nesmírném měl rudožlutý rys / a ti zde jak by při ohních ruce si hráli, / při ohních podzimních a zhasínajících. Kritickou notu nesou např. verše *Scénérie*⁶⁹, v nichž básník užívá symboly lidské nízkosti a podlosti – zmije a slepýše⁷⁰ a popisuje zmařenou snahu po vzpouře: *Tu hnízdíval sup vzpoury as, / tu kdosi zradu králům kul, / král, dravci milí, zchytal vás / a k zemi kopím přimáčknu.* Tyto „ozvěny“ básnickovy sociální poezie považujeme za reziduum *Vybouřených smutků*.

Návrat do známé krajiny

Hlavním tématem oddílu je zachycení prožitku lyrického subjektu v nitru přírody. Nově dodané básně jsou doplněním, zastáváme názor, že obraz prvního oddílu *Ještě jednou se vrátíme* nijak nemodifikují. V několika nově zařazených básních se opět setkáme s přírodou jako hlavním předmětem zobrazení. Takovou krajinomalbu, do níž lyrický subjekt nijak nezasahuje, nalezneme např. v básni *U zátoky*⁷¹: *Modříný kolem louky rozsvícené / se v temné vody dívají. / Po travách, metlicích, van stíny žene. / Květiny zpívají.* Impresionistický obraz tiché večerní přírody představuje např. báseň *Klidná krajina*.

V několika případech můžeme opět hovořit o přírodě jako o zrcadlu duše lyrického subjektu. Souhru prožitku lyrického subjektu s krajinou nalezneme v básni *Před jarem*⁷². Zde spolu s příchodem jara a s mizejícím sněhem, „starým despotou“ a „vězňem tajného žití“, objevuje jak probouzející se příroda, tak i lyrický subjekt volnost a radost ze „vzkříšení“ po dlouhé zimě: (...) *jak z umrlčích šatů by vstávala / po životě lačnickí bytost, – / a k severu, k severu to burácelo. / A hlava moje byla jasná / a srdce zvolněné, / jak o vzkříšení zvon / když slavnostně bije.* Nálada subjektu a přírody splývá také ve verších *Tím podzim zdá se mluvit*, kde se se smutkem končícího podzimu odhaluje i smutek a lidskost srdce. V básni *Léto duše*⁷³ zase lyrický subjekt nachází příbuznost mezi stavem své duše a pozdním létem: *A cítím... léto už mi táhne skrání, / (...) / to léto už se mrtvem duše skrádá / i v obzor myšlenek i v mdlobu snů.* Zde bychom mohli vidět podobnost s laděním závěrečného oddílu *Na rozchodu s mládím*, kde je pozdní léto a podzim symbolem

⁶⁹ SOVA, A.: *Ještě jednou se vrátíme*. Doslov: A. M. Píša. 5. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1959, s. 49.

⁷⁰ Totožné symboly nalezneme např. také v závěrečné části sbírky *Lyrika lásky a života* (1906).

⁷¹ SOVA, A.: *Ještě jednou se vrátíme*. Doslov: A. M. Píša. 5. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1959, s. 30.

⁷² Tamtéž, s. 10.

⁷³ Tamtéž, s. 29.

stáří a blížícího se konce života. Tento příklad považujeme za básníkovu anticipaci – předznamenání „pádu“, jenž nastává v závěrečném oddílu sbírky.

Verši oddílu *Ještě jednou se vrátíme*, stejně jako v jeho původním znění vydání prvního, prochází touha po klidné samotě, úniku ze společnosti. Šťastného klidu harmonické samoty dosáhne lyrický mluvčí např. v nově zařazené *Samotě*⁷⁴: *A ticho, jež svítí a rozvívá / své prostory nejzazší, / (...) / jak rámě ti nejdražší, / a přináší harmonický klid (...)*. Stále však platí, co jsme poznamenali již při interpretaci vydání prvního, že tyto šťastné chvíle osamocení v Sovových básních jsou spíše náhodné, jak dokazuje např. báseň *Hlasy večerní samoty*⁷⁵: *Vše kleslo do tmy, chlad vlhký vane. / Oh, osamělosti jak smutek jal.*

Je zajímavé, že oproti prvnímu vydání nemá v tomto oddílu příliš silné zastoupení milostná lyrika. Zjistili jsme, že většina básní, které bychom k ní mohli počítat, byla přesunuta do oddílu *Samota milenců*, některé i do oddílu závěrečného. Ačkoliv v úvodním oddílu nalezneme lásku k životu a ke krajíně dětství, milostný vztah k ženě je zobrazen jen v několika málo případech, které jsme zmínili již při rozboru prvního vydání: *Než přijel vlak, Deštivé jaro, Horečnatá noc*. Nejde však o zobrazení mileneckého vztahu, jako ho známe ze *Samoty milenců*, nefunguje tu princip partnerství, sama žena zde ani nevystupuje, nemá vlastní hlas, naopak převládají popisy přírody a intimita samoty lyrického subjektu. Domníváme se, že touto eliminací, vyloučením milostné poezie se básníkovi podařilo úvodní oddíl sjednotit – přírodní lyrika se, navíc ještě doplněním patnácti novými čísly, plně „rozvinula“.

Samota milenců

Samota milenců představuje v pořadí druhý oddíl druhého vydání sbírky *Ještě jednou se vrátíme* (1912) a obsahuje dvacet sedm čísel. Z prvního vydání (1900) sem bylo přesunuto pouhých pět čísel: *Samota milenců, Largo dlouhých večerů, Kdo vám tak zcuchal tmavé vlasy, Princezna Lyoleja a Naivní rozhovor*. Dvacet dva nově zařazených básní nebylo předtím vydáno knižně, pocházejí buď z rukopisů, nebo byly otištěny časopisecky.

⁷⁴ SOVA, A.: *Ještě jednou se vrátíme*. Doslov: A. M. Píša. 5. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1959, s. 32.

⁷⁵ Tamtéž, s. 48.

Do *Samoty milenců* básník zařadil, jak už sám název napovídá, lyriku intimní, milostnou. Stejně jako v oddílu *Ještě jednou se vrátíme*, je zde pod vlivem symbolismu a impresionismu (ukazuje se opět v hudebnosti, barevnosti veršů, v zachycování chvilkových okamžiků, dojmů apod.) zobrazována rozmanitost přírody, odstíny duše lyrického mluvčího, jeho nálady a pocity, atmosféra obou oddílů se ale liší. „I zde je však příroda zdrojem harmonických a uklidňujících tónů.“⁷⁶ Krajina sama však již není v *Samotě milenců* hlavním tématem, není hlavním předmětem zobrazení. V každé básni je totiž navíc přítomno téma lásky. Zobrazení „krajiny duše“ a nálady lyrického subjektu vždy souvisí s láskou, milostným vztahem, blízkou osobou, a tak tedy v každé básni kromě přírody vystupuje zamilovaný lyrický mluvčí, milovaná žena nebo milenecký pár.

Nově zařazené básně konstituují intimní rovinu sbírky *Ještě jednou se vrátíme*. Domníváme se, že v pěti číslech, pozůstatcích prvního vydání, nalezneme v porovnání s nově tištěnými básněmi větší deziluzi, disharmonii zobrazovaných vztahů.⁷⁷

Samota ve dvou

Zobrazení krajiny či „krajiny duše“ se v porovnání s prvním oddílem proměnilo. Atmosféra se přeorientovala. Ticho a jeho klid sice stále prostupuje všechny verše, ale nejde už o ticho úzkosti, je jiné než v předchozím oddílu. Stejně tak samota už není údělem jedince, jeho žalářem, i když z části vysněným. Pojmenování oddílu hovoří, v souladu s vyzněním většiny veršů, o samotě, sice také vytoužené, ale o příjemné samotě ve dvou v nitru přírody. Toto zobrazení odloučenosti v *Samotě milenců* představuje protiklad k jejímu ztvárnění ve *Vybouřených smutcích I. i II.*, kde byl lyrický subjekt ze společnosti přímo vyhnán, byl odsouzen k tomu stát se samotářským poutníkem. Ostré obrysy a chlad „hor Snů“ přímo kontrastují s kvetoucí, živou a barevnou přírodou tohoto oddílu.

Verše *Samoty milenců* v sobě již nenesou nic z nenávistného pohledu lyrického subjektu z *Vybouřených smutků*, naopak jsou prostoupeny něhou, dojetím, citem i touhou po něm a někdy až naivní radostí ze života, např. báseň *Představa něhy*⁷⁸:
Mně zdálo se, něhou se dusím / a láskou že musím mřít. / Že na tebe myslit musím /

⁷⁶ ČERVENKA, M.a kol.: *Slovník básnických knih: díla české poezie od obrození do r. 1945*. Praha: Československý spisovatel, 1990, s. 82.

⁷⁷ Více v kapitole *Básně přesunutě z prvního vydání Ještě jednou se vrátíme* (s. 43).

⁷⁸ SOVA, A.: *Ještě jednou se vrátíme*. Doslov: A. M. Piša. 5. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1959, s. 76.

a jasně tě před sebou zřít. Lyrický mluvčí se rozplývá nad krásami přírody a ženy, je potěšen často pouhým bytím, např. ve verších *I byl jsem strom starý*, kde se v podobě kaštanu raduje ze své přítomnosti: *Svých radostí měl jsem tu pro vše časy: / když blatouchy kvetly a sedmikrásy.* Nebo ve *Slokách*⁷⁹: *Život je krásný, projít nechá / každého branou slavnostní.*

Od truchlivého a smutného podzimu a zimy, v nichž lyrický subjekt prožíval svou samotu v úvodním oddílu, přešel básník k radostnému jaru a létu, k přírodě plné života. V básních převažují ranní a polední chvíle, příjemné, šťastné a povětšinou slunečné. Pokud jsou zobrazovány večerní a noční dojmy, vždy je tomu s vědomím potěšení, radosti ze života. Stejně tak se proměnilo vnímání podzimu, už není obdobím ospalým nebo teskným, není chápán jako pochmurný konec života přírody. Ačkoli se často objeví záblesk neklidu, nejistoty, pochybnosti nebo bolesti, vždy je díky přítomnosti radosti, lásky „zatlačen“ do pozadí. Přesto lyrický subjekt není štěstím ze zamilovanosti zaslepen, uvědomuje si i trápení s láskou spojené, její pomíjivost nebo nebezpečí: (...) *kdy nedočkavě z drahých ruk / jsme celé štěstí brali, / tak mnoho štěstí z bílých ruk / a tolik zla a tolik muk* (b. *Co jsem vycítil z květů petrklíče*⁸⁰).

V oddílu *Samota milenců* dochází k proměnám komunikační situace. Primárně hovoří subjekt „já“ a oslovuje „ty“, kterým je nejčastěji milovaná dívka, „ty“ už nefunguje jako sebeoslovení básníka, jak tomu bylo v oddílu *Ještě jednou se vrátíme*, ukázkou mohou být verše *Samota milenců*, *Dva večery*, *Představa něhy* či *Jarní píseň*. Spojením těchto dvou subjektů pak vzniká „my“ – např. v básni *Naše noc*. Nejedná se ale o „my“ všech lidí, ono kolektivní „my“, s nímž jsme se setkali ve sbírkách *Vybouřené smutky*, především však v *Údolí nového království*. Naopak zahrnuje pouze mileneckou dvojici. Subjekt „já“ nezůstává jen u oslovení osob, ale hovoří také s jarem, celou přírodou – *Co jsem vycítil z květů petrklíče* nebo *Sloky intimní*. Subjekty „já“ – „ty“ spolu mohou komunikovat, vzájemně se oslovovat, v *Samotě milenců* jde však spíše o výjimku. Tuto situaci zachycuje např. báseň *Naivní rozhovor*. Někdy bývá subjekt „ty“ nahrazen subjektem v pozici „ona“. V básni nazvané *Píseň v letní noci* se subjekt „ona“ přibližuje přírodě: jak příroda,

⁷⁹ SOVA, A.: *Ještě jednou se vrátíme*. Doslov: A. M. Píša. 5. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1959, s. 94.

⁸⁰ Tamtéž, s. 72.

tak ani žena nemůže usnout. Ve *Slokách intimních*⁸¹ zase příroda připomíná lyrickému subjektu jeho milou: *A první křehoučká trávko, jak naivní její jsi sen / (...) / A pupenci první, jak její jsi hluboké, skrývané tajemství. Samota milenců* zahrnuje také verše, v nichž subjekt „já“ není jedním z mileneckého páru, dokonce nemusí být ani explicitně přítomen, zůstává pouze tím, kdo milence – subjekt „oni“ – pozoruje (*Nokturno v zahradě, kde se tančí, Svátek prýšticí mízy*).

Motivy spojené se zobrazením mileneckého vztahu

Opakující se motivy prochází také *Samotou milenců*. Kromě motivů, které se vyskytovaly v oddílu prvním – motivů vody, slunce, měsíce, stromů, květin apod., se zde setkáme například s opakujícím se motivem vlasů – tmavých vlasů noci, řeky, ženy. Výrazný je například ve známé básni *Kdo vám tak zcuchal tmavé vlasy?* Srdce, častý motiv milostné lyriky, nechybí ani ve verších Sovových. V oddílu *Samota milenců* bývá zamilované srdce připodobňováno k náhle rozvitému květu: *(...) / a co je tak divné, že zkvětlo / mi srdce tvé v zázračný květ.* (b. *Píseň o zázraku*⁸²). Úsměv, rty, oči, ruce, tvář či hlas patří mezi další motivy prostupující celý oddíl, jde především o skutečnosti, které si lyrický mluvčí spojuje se svou milou. Milostný cit do básnickovy lyriky přivádí také motivy pohádkové, mytologické. Vystupuje tu například postava žádostivého boha Adonida ve *Slokách intimních*, na flétnu hrající Pan, tančící víly a elfové (*Sen o jaru pohlaví, I byl jsem strom starý, Co jsem vycítil z květů petrklíče*) nebo tajemná princezna (*Princezna Lyoleja*).

V básni *Samota milenců* se také objevují symboly vysokých věží – „věží Snů“, na něž je možno vystoupit jen jednou a z nichž následuje jistý bolestivý pád. Tento symbol známe již z *Vybouřených smutků*. Výstup na „snové“ věže ukazuje vědomí pomíjivosti prožívaných chvil, může znamenat básnickovu anticipaci, předjímání. Po oddílu *Samota milenců* k „pádu“ skutečně dochází, a to v podobě oddílu závěrečného *Na rozchodu s mládím*.

Verše *Samoty milenců* jsou ve srovnání s oddílem prvním více „oživeny“, nemáme na mysli aktualizace, ale spíše to, že se tu mnohem více odkrývá příroda plná života, rostlin i zvířat, několikrát se objevuje tematizace nového života, spojující se s jarem. Opakuje se také motiv hudby a tance, tančící, zpívající přírody.

⁸¹ SOVA, A.: *Ještě jednou se vrátíme*. Doslov: A. M. Píša. 5. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1959, s. 89.

⁸² Tamtéž, s. 88.

Hudebnost ostatně prochází celým oddílem – převažují verše pravidelné, poměrně jednoduché a srozumitelné, jež mají celkově blíže k písňovosti, což koresponduje s laděním většiny básní – radost ze života, potěšení z lásky, z kvetoucí přírody... Volný verš zastupují pouhá dvě čísla – *Ani nevím...* a *Largo dlouhých večerů*, v němž užití volného verše přispívá ke znázornění deziluze. V básni nalezneme také temnější tóny strachu z milostného zklamání, z toho, že duše jeho milované je pouhou prázdnou ozvěnou nešťastné duše jeho. Tato báseň je jednou z pěti, jež byly přesunuty z vydání z roku 1900, tudíž se tu potvrzuje naše teze, že v básních přesunutých z původního oddílu prvního vydání *Ještě jednou se vrátíme* silněji zaznívají tóny smutku a narušují celkovou harmonii oddílu.⁸³

Nová role *Zasněného flirtu*

Scénu *Zasněný flirt* Sova přesunul do druhého vydání beze změn, znovu se mu tedy věnovat nebudeme. Chtěli bychom však poznamenat, že jeho vřazením za *Samotu milenců* básník dosáhl posunu v zobrazení milostného citu – po intimní samotě lyrického subjektu úvodního oddílu a harmonii citů v *Samotě milenců* následuje popis vztahu, v němž ke vzájemnému souladu partnerů nedochází. *Zasněný flirt* tak ve druhém vydání funguje jako „úvod“ k závěrečnému oddílu, kde již žádnou harmonizaci vztahů nenalezneme.

Na rozchodu s mládím

Poslední oddíl druhého vydání *Ještě jednou se vrátíme* (1912) obsahuje dvacet pět čísel, z nichž čtyři (*Podzim*, *Hudba teplé noci*, *Úryvek pohádky*, *Sloky*) byla přesunuta z vydání prvního. O jejich vyznění v kontextu celého oddílu pojednává následující kapitola.

V oddílu *Na rozchodu s mládím* se opět setkáme s intimní, erotickou lyrikou. Ta se však svým laděním od atmosféry předchozího oddílu odlišuje. Zaznívají zde nostalgické tóny, melancholické ozvěny odcházejícího mládí, básník se obrací k minulosti. Hlavním námětem básní se stalo vyjádření stavu mysli stárnoucího muže, loučícího se s mládím, opět zobrazováno v korespondenci s přírodou. Nejvýraznějším příkladem jsou verše *Rozchodu s mládím...*⁸⁴: *Dnes přijde, je čekám. A proč se lekám? / (...) / Mne poslední setkání s ním dnes mučí, / ač kráčím*

⁸³ Více opět v kapitole s názvem *Básně přesunuté z prvního vydání Ještě jednou se vrátíme* (s. 43).

⁸⁴ SOVA, A.: *Ještě jednou se vrátíme*. Doslov: A. M. Piša. 5. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1959, s. 115.

již k němu tisíce dní. Lyrický subjekt si uvědomuje, že mládí se již nevrátí a že jediné, co zbývá, je touha po něm a sny. Postupně se vyrovnává s tím, že musí překonat pomyslnou hranici mezi mládím a stářím, přiznává si své stárnutí a je si také vědom konečnosti lidského života. Zároveň však vyjadřuje z přicházejícího stáří strach a nerad zpřetrhává všechny dosud existující vazby, které jej spojovaly s dětským, mládeneckým věkem, b. *Dým*⁸⁵: *Je po slavnostech? Po radosti? / I věnce zašlapány jsou? / Neklid a zmatek minulosti / proč nechal duši ubohou?*

V podzim života

Ve verších tohoto oddílu již zcela převládá deziluze, spjatá s úbytkem životních sil a s podzimem přírody. Podle Píši je pro verše charakteristická výrazná přítomnost prvku a tónu meditativního. Ten právě odlišuje pojetí znázornění podzimu v posledním a prvním oddílu. Jestliže šlo v *Ještě jednou se vrátíme* o zachycení nálady chvíle, okamžiku, dojmu, „zde vniká v lyrikovu sensibilitu a obraznost pocit plynoucího, odplývajícího, uplynulého času.“⁸⁶ Oproti předchozímu oddílu tedy došlo k posunu. Jaro a léto v *Samotě milenců*, vyhrazené zejména mládí, radosti ze života a mileneckému citu, se zde přehouplo do podzimu, klíčového symbolu končícího lidského života. Zatímco se v básni *Podzim*⁸⁷ smutná příroda pomalu chystá k zimnímu spánku, lyrický mluvčí dochází ke zjištění, že právě nastala jeho poslední šance na lásku: *A ještě z toho smutku cos před blízkou zimou / mé srdce prozářilo / (...) / Poslední čas je milovat... Dnes nebo nikdy!*

Básníkův pohled na lásku, zamilovanost, milostný vztah se také proměnil. Lyrický subjekt zjišťuje, že si láska nezachovává stále stejnou podobu, jeho pohled – pohled zralého člověka – na lásku vystřízlivěl. Dokáže si přiznat ztrátu jejího kouzla, avšak poznává také, že naděje na obnovení zašlých citů stále existuje: *City živé zdvihnout mohou / zašlé stíny. Ušlapané / květy mohou dále kvést, / zašlé hvězdy lesk mít nový.* Ačkoli mladické iluze zmizely, ještě může přijít drobné štěstí (b. *Dej mi ruku...*⁸⁸).

Ústředním motivem, prostupujícím celý oddíl, je motiv loučení, který vychází už ze samotného názvu oddílu. Lyrický subjekt se rozchází se vším, co má s mládím

⁸⁵ SOVA, A.: *Ještě jednou se vrátíme*. Doslov: A. M. Píša. 5. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1959, s. 119.

⁸⁶ PÍŠA, A. M.: *Doslov*. In: SOVA, A.: *Ještě jednou se vrátíme*. 5. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1959, s. 168.

⁸⁷ SOVA, A.: *Ještě jednou se vrátíme*. Doslov: A. M. Píša. 5. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1959, s. 117.

⁸⁸ Tamtéž, s. 129.

spojeno: s obrazem krajiny známé z dětství, s mladými láskami, s určitou mládeneckou naivitou, se sny, iluzemi a touhami, již „zašlou romantikou“. Výrazným motivem je i dálka, která symbolizuje minulost, odešlé, rozplynuté mládí, např. v básni *Dým*⁸⁹: *Oh, milovými letět skoky / za zpěvem v dálce mizícím. / A dostihnout ty přešlé roky. / A chytnout v dlaň jich zlatý dým.* Odkazy na minulost jsou ve verších všudypřítomny. Jako by už bylo všechno dávné, minulé, stokrát, tisíckrát řečené, jako je tomu např. v básni *Nezapomenutelný okamžik*. Vzpomínky jsou líčeny s vědomím nenávratnosti uplynulého času.

Opět se setkáváme s přírodními motivy známými z předchozích oddílů, s květy, háji, stromy, lesy. Stejně tak najdeme např. opakující se motiv věží snů, vysněných cest, poutí nebo motiv srdce. Např. v *Rozhovoru se srdcem*⁹⁰ lyrický mluvčí své bolavé srdce uklidňuje: *Bud' jenom klidno. Listí pád / se právě tebe netýkal. / Já ničeho se nezříkal. / Dnes ničeho se není bát.* V několika básních nalezneme motiv smrti, konce lidského života, např. v kontrastu hřbitova s kvetoucí jarní přírodou a v podobě ztráty milované ženy ve verších *U hrobu té, jež zemřela v mladém věku*.

Verše jsou stejně jako v *Samotě milenců* charakteristické svou hudebností, hrou se zvuky a barvami přírody. „Jak už vyplývá ze samého složení tohoto oddílu, zahrnujícího čísla z mnoha let, i v něm se ještě shledáme se stopou symbolistní imaginace a noty: i tady se k scénériím reálně viděným přidruží vidina takřka polosnová a k slokám oproštěné melodie verše rafinované náladové hudby, k níž i zde přispívá vnitřní rým.“⁹¹ Volný verš nemá v oddílu *Na rozchodu s mládím* velké zastoupení, setkáme se s ním v básních *Podzim* a *Úryvek pohádky*, které jsou pozůstatkem z prvního vydání. Zbytek básní je psán veršem pravidelným.

Na rozchodu s mládím zakončují *Sloky*, jež známe již z prvního vydání sbírky a v nichž lyrický subjekt pohlíží vpřed, naplněn ještě dostatečnou silou a nadějí. Jsou nám důkazem básníkova definitivního smíření se, pokorného vyrovnání se ztrátou vlastního mládí a konečností všeho, co miloval a čeho se v celém nostalgickém oddílu *Na rozchodu s mládím* nechtěl vzdát.

⁸⁹ SOVA, A.: *Ještě jednou se vrátíme*. Doslov: A. M. Piša. 5. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1959, s. 119.

⁹⁰ Tamtéž, s. 120.

⁹¹ PÍŠA, A. M.: *Doslov*. In: SOVA, A.: *Ještě jednou se vrátíme*. 5. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1959, s. 167.

Shrnutí druhého vydání sbírky *Ještě jednou se vrátíme*

Interpretací jednotlivých oddílů druhého vydání *Ještě jednou se vrátíme* se nám ukázalo, že básník oproti vydání prvnímu „zúžil“ oblast témat a skutečně dosáhl jednoty celého díla. Novým uspořádáním se mu podařilo vytvořit sbírku zahrnující pouze intimní, přírodní a milostnou lyriku.

Básně přesunuté z prvního vydání *Ještě jednou se vrátíme*

V rozboru oddílu *Samota milenců* jsme poznamenali, že cítíme určité rozdíly mezi básněmi nově tištěnými a verši, jež do *Samoty milenců* přešly z úvodního oddílu prvního vydání *Ještě jednou se vrátíme*, proto bychom jim rádi věnovali samostatnou kapitolu, v níž se zaměříme také na básně přesunuté do oddílu *Na rozchodu s mládím*.

Domníváme se, že v oddílu *Samota milenců* existují poměrně zřetelné rozdíly mezi náladami básní nově zařazených a laděním pěti původních čísel, obsažených ve vydání z roku 1900. Ať už máme na mysli deziluzi, přítomnou v každém z těchto pěti kusů, vědomí konečnosti lidských citů a možného dalšího milostného zklamání v titulní básni *Samota milenců*, realistické vystřízlivění ve verších *Largo dlouhých večerů* nebo stesk z toho, že se lásky milenců minuly, ve verších *Kdo vám tak zcuchal tmavé vlasy?* Ve všech těchto básních je zobrazována zdánlivost harmonie, v konfrontaci s realitou se odkrývají trpké tóny v nich obsažené. Píša zdůrazňuje, že se v těchto pěti básních, a stejně tak v podobně laděném *Nokturnu v zahradě* a samostatném oddílu *Zasněný flirt* různým způsobem pojí „elegický tón s touhou, stesk snu s údělem rozčarování, a zračí se hořká složitost milostného citu a vztahu.“⁹²

Položili jsme si otázku, co vedlo básníka k přesunu těchto básní z oddílu *Ještě jednou se vrátíme* a zda tyto básně svým spíše deziluzivním vyzněním ovlivnily celkové vyznění oddílu *Samota milenců*.

Sova sem těchto pět skladeb dle našeho názoru zařadil zejména z toho důvodu, že obsahují motivy shodné s emblematickými motivy *Samoty milenců* a že zachycují vztah dvou milenců, přičemž je stejně jako ve verších nově tištěných upozaděn popis přírody. Zařadil je sem tedy i bez ohledu na to, že jde o kusy lišící se od

⁹² PÍŠA, A. M.: *Doslov*. In: SOVA, A.: *Ještě jednou se vrátíme*. 5. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1959, s. 160.

většiny ostatních v popisu milostného zklamání. Za důležité považujeme, že se mu navíc přesunem těchto pěti básní řadících se k erotické lyrice podařilo z oddílu *Ještě jednou se vrátíme* odstranit výrazné milostné zbarvení, a učinit z něj tak čistě impresionistický oddíl přírodní lyriky.

Do oddílu *Na rozchodu s mládím* Sova přesunul čtyři čísla z prvního vydání. Domníváme se, že se přesunuté básně od ostatních veršů výrazně neodlišují. V kontextu celého oddílu vyjadřují pocity společné všem básním nově tištěným – básník se v nich loučí s mládím. V *Podzimu*, *Hudbě teplé noci*, *Úryvku pohádky* i *Slokách*, které celou sbírku uzavírají, nalezneme podobné pocity konečnosti, pomíjivosti, smutku, také motivy vzdálenosti – uplývajícího mládí, ztracené lásky,... Jsou to zajisté důvody, které vedly Sovu k jejich pozdějšímu přehodnocení a zařazení do podobně laděného oddílu.

Na Grafu č. 4⁹³ ilustrujeme, jaký vliv na vyznění přesunovaných skupin básní (pěti do *Samoty milenců* a čtyř do *Na rozchodu s mládím*) mělo jejich zařazení do kontextu oddílů *Samota milenců* a *Na rozchodu s mládím*. Obě skupiny se nám ve svém původním zařazení v rámci „ambivalentního“ oddílu *Ještě jednou se vrátíme* jevily jako „spíše negativní“, což si uchovaly i po svém přesunu. Jejich přeřazením se celkové ladění *Samoty milenců* ani oddílu *Na rozchodu s mládím* však nijak neproměnilo. *Samota milenců* zůstala oddílem spíše harmonickým, s několika tóny deziluze, které sice patero básní mírně posílilo, ovšem které již v určité míře obsahovala i bez těchto pěti. Oddíl *Na rozchodu s mládím* si uchoval své „spíše negativní“ vyznění, které čtyři přesunované básně jen podpořily.

⁹³ Viz Přílohy.

Srovnání I. a II. vydání *Ještě jednou se vrátíme*

První vydání *Ještě jednou se vrátíme* (1900) je složeno z oddílů, jež na sebe tematicky nenavazují, ačkoli jde o verše vznikající ve stejném časovém období. Při sestavování tohoto souboru dal básník očividně přednost časovému hledisku nad kompozičním záměrem. Sbírka *Ještě jednou se vrátíme* je svým uspořádáním tematicky značně nejednotná. Sova si toho byl sám vědom, v předmluvě k prvnímu vydání *Ještě jednou se vrátíme* uvedl, že zejména první dva oddíly – *Ještě jednou se vrátíme* a *Zasněný flirt* – klade před *Vybouřené smutky*: „Kladu tuto knihu zvláště v oddílech I. a II. před ‚Vybouřené smutky‘.“⁹⁴

První oddíl s názvem *Ještě jednou se vrátíme* je oddílem přírodní, milostné a intimní lyriky, k níž se řadí i scéna *Zasněný flirt*, a představuje básníkuv návrat do dětství a mládí. Impresionistický oddíl je prochnut vzpomínkami na minulé lásky, rodnou krajinu, ale je také útekem od lidí a zoufalým hledáním bezpečné samoty v nitru přírody. Pokud máme oddílů určit místo na pomyslné linii minulost – přítomnost – budoucnost, vztahuje se podle nás k minulosti.

Následující oddíl – symbolistické *Vybouřené smutky II. ...a skizy k nim* – ladění předchozích částí opouští. Navazuje na bojovnost a kritičnost *Vybouřených smutků* z roku 1897. Verše jsou sociálně zaměřené, společensky kritické, bojovné, plné pesimismu, abstraktních symbolů a sociálního patosu. Básník zde vystupuje jako buřič, rebel znechucený společností a současným světem a hledající cestu na „hory Snů“. *Vybouřené smutky* se vymezují proti minulosti, k níž se vztahoval oddíl předcházející, a Sova jimi vyjádřil svůj postoj k přítomnosti. Částečně v nich nalezneme i vyhlídky do budoucna, tím básník předznamenal, kam se jeho dílo bude dále ubírat. Vyvrcholením *Vybouřených smutků* je skladba *Mecenáš*.

Budoucnost pak představuje hlavní téma oddílu *Údolí nového království*, v němž si básník utváří utopickou vidinu nového světa, nového člověka. Přiklání se ke společnosti a opouští pesimismus *Vybouřených smutků*.

První vydání *Ještě jednou se vrátíme* můžeme tedy charakterizovat jako sbírku, jejíž jednotlivé části přecházejí po linii: minulost – rodný kraj, vzpomínky, přírodní a milostná lyrika (oddíl *Ještě jednou se vrátíme*), přítomnost – nesouhlas, boj, protest a útek na „hory Snů“ (*Vybouřené smutky*), budoucnost – optimismus, víra

⁹⁴ SOVA, A.: *Předmluva*. In: Sova, A.: *Ještě jednou se vrátíme: Kniha veršů z let 1892–1899*. 1. vyd. Praha: Grosman a Svoboda, 1900, s. [1].

v zítřky a budování utopického království (konec *Vybouřených smutků*, popř. již *Mecenáš, Údolí nového království a Příchod proroků*).

O přechodu z minula do budoucna hovořil dokonce sám Sova v předmluvě k prvnímu vydání, kde také „obhajoval“ tematickou a stylovou rozkolísanost sbírky: „Ve všech verších, pojatých do této knihy a jež měly vyjít před *Vybouřenými smutky* neb aspoň současně s nimi (až na předposlední a poslední oddíl), chtěl jsem být jen zřídka rhetorem ale vždycky lyrikem, který zvláště ve *Vybouřených smutcích* cítil jasně smysl všeho, co řekl, kde mnohá melancholie snu přemožena je mnohým výpadem myšlenky, což všecko je přechodem z minula do budoucna.“⁹⁵

Mnohotvárnost, v níž spočívá bohatství první verze sbírky *Ještě jednou se vrátíme*, byla zároveň příčinou stylové nesourodosti jejích součástí. Toto vědomí přimělo básníka, aby jí po dvanácti letech při pořádání svých Spisů⁹⁶ dal podstatně jinou podobu. Tímto konečným uspořádáním sbírky *Ještě jednou se vrátíme* se Sovovi podařilo vytvořit dílo s vnitřní jednotou a dosáhl také jeho ucelené kompozice.

Vědomí nutnosti uspořádání prvního vydání *Ještě jednou se vrátíme* Sova krátce popisuje v dopise adresovaném F. X. Šaldovi z 6. prosince 1912: „Poslal jsem ti knihu, kterou jsem musil odtrhnouti od *Vybouřených smutků* a ostatních, jak bylo v knize vydané v r. 1900. Kde jsem mohl, dbal jsem na to, aby v knize nové byly básně starší, které jsem otiskl v časopisech, anebo takové, jež jsem vůbec v těch letech netiskl, ale do knihy se mi hodily. Jen asi pět novějších věcí jsem tam dal a mezi jinými taky *Hostitelův sen* a *Chorovod* (...).“⁹⁷

Podle našeho názoru se Sova při přípravě druhého vydání řídil jiným úmyslem než u vydání prvního, do něhož řadil verše ze stejného časového období, přestože se jejich témata lišila. Za „klíč“, podle kterého vybíral a řadil básně do druhého vydání, považujeme jeho záměr vytvořit dílo jednotné po tematicko-motivické stránce. Kompoziční záměr zde často zvítězil nad zřetelem chronologickým – ve druhém vydání tak nalezneme jak básně vzniklé již v devadesátých letech, ty jsou většinou pozůstatkem prvního vydání, tak i kusy z let pozdějších, kdy už básník neprožíval

⁹⁵ SOVA, A.: *Předmluva*. In: Sova, A.: *Ještě jednou se vrátíme: Kniha veršů z let 1892–1899*. 1. vyd. Praha: Grosman a Svoboda, 1900, nestr.

⁹⁶ SOVA, A.: *Ještě jednou se vrátíme: básně / Antonín Sova*. 1. vyd. Praha: Hejda a Tuček, 1912. 160 s.

⁹⁷ ŠALDA, F. X.: *F. X. Šalda – Antonín Sova: Dopisy*. Ed.: J. Zika. 1. vyd. Praha: Academia, 1967, s. 98.

milostné štěstí z přelomu století, což se odrazilo zejména v oddílu *Na rozchodu s mládím*.

Druhé vydání *Ještě jednou se vrátíme* je sbírkou přírodní, intimní a milostné lyriky, nalezneme v ní však i ozvěny sociální. Její základ tvoří původní oddíl *Ještě jednou se vrátíme*. Třicet básní tohoto oddílu zůstalo zachováno ve stejnojmenném oddílu *Ještě jednou se vrátíme*, rozšířeném o patnáct básní, dalších pět čísel bylo přesunuto do části *Samota milenců* a čtyři do oddílu *Na rozchodu s mládím*. Skladba *Zasněný flirt* zůstala v druhém vydání zachována beze změny. Původní čísla oddílu *Ještě jednou se vrátíme* Sova uspořádal s verši shodného ladění, které nebyly dosud knižně tištěny, do tematicky jednotných oddílů vydání druhého.

Hovoříme sice o druhém vydání, ale ve skutečnosti šlo ze dvou třetin o sbírku novou, básník dokonce pozměnil i některá zachovaná čísla: „(...) ať je charakteristicky zdokonalil na důkaz zralého uměleckého mistrovství, ať nyní potlačil původně znělkový tvar některé básně, právě jen zevní, jak mu kdysi kritika vytkla, anebo – ještě později – za mnohým veršem vypustil tři tečky, interpunkci tak příznačnou pro hudbu Sovových slok, která začasť přeznívá jejich slovní znění.“⁹⁸

Jestliže první vydání představuje přechod od minulosti přes bouřlivou přítomnost do idealistické budoucnosti, pak druhé vydání tento přechod po pomyslné linii ztrácí, zejména proto, že již nezahrnuje oddíly *Vybouřené smutky II. ...a skizzy k nim a Údolí nového království*. Oddíl přírodní a intimní lyriky *Ještě jednou se vrátíme* si však svůj vztah k minulosti zachovává – patnáct přidaných čísel se shoduje s laděním původních třiceti. Následující *Samota milenců* je také spojena s minulostí, opět především prostřednictvím vzpomínek lyrického mluvčího. Výraznější je zde ovšem přítomnost, v níž lyrický subjekt prožívá pocity štěstí a zamilovanosti, avšak je si vědom pomíjivosti tohoto stavu. Poslední část sbírky – *Na rozchodu s mládím* – se také váže k minulosti. Tento oddíl intimní a erotické lyriky znamená pro ladění celého druhého vydání sbírky poměrně velký obrat. Básněmi prochází ve srovnání s ostatními oddíly mnohem více smutku a deziluze, můžeme jej označit za jakýsi „pád“. Vliv na melancholické vyznění oddílu mělo zajisté básníkovo nastupující stáří, nemoc i rozpad věkově nerovného manželství, k němuž došlo někdy okolo roku 1905. Tyto skutečnosti tvořily pozadí také pro

⁹⁸ PÍŠA, A. M.: *Doslov*. In SOVA, A.: *Ještě jednou se vrátíme*. 5. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1959, s. 152.

vznik sbírky *Lyrika lásky a života* (1907), jejíž básně se tematicky, stylově i časově blíží veršům *Samoty milenců* a *Na rozchodu s mládím*.

Další důležitou skutečností, jež odlišuje obě verze sbírky, je výrazné spojení *Vybouřených smutků* (1897) s prvním vydáním *Ještě jednou se vrátíme*. Funguje mezi nimi jakási „symbióza“, daná vztahem mezi „prvními“ a „druhými“ *Vybouřenými smutky*, které vznikaly v přibližně stejném období a „vyrůstaly“ ze společného základu. Společenská kritika, sociální patos a monumentální symboly „druhých“ *Vybouřených smutků*, ale i kolektivistické vize a utopičnost *Údolí nového království* vytvořily s intimitou oddílu *Ještě jednou se vrátíme* jasný „šev“. Básník si jej uvědomoval, a proto do vydání z roku 1912 tyto oddíly vůbec nezařadil. Aby uchoval intimitu původního oddílu, „přestřihl“ vazbu na *Vybouřené smutky* i *Údolí nového království*, opustil výrazné symboly, své idealistické vize budoucna, nenávisť ke světu i ono kolektivní „my“.

Přesto i v přírodní, intimní, milostné lyrice druhého vydání můžeme vycítit určitá upozornění na sociální problémy, např. ve zmínkách o městech, která nikdy lyrickému subjektu nebyla místy poklidu a příjemně strávených chvil. Tyto drobné zmínky nám mohou být dokladem zbývajícího napětí, z něhož vyrůstalo právě první vydání. Mohou být jakýmsi reziduem básníkova vzdoru z *Vybouřených smutků*, kterého se nebyl schopen zbavit ani např. při svých toulkách přírodou. Nejde však o tak závažný problém, abychom mohli tvrdit, že v sobě druhé vydání nese vzdor a rebelství vášně vydání původního.

Společné pozadí sbírek *Ještě jednou se vrátíme* a *Lyrika lásky a života*

Sbírka erotické poezie *Lyrika lásky a života* vznikala poměrně dlouho – Sova ji začal psát již od roku 1900, řada čísel tedy vznikala souběžně s verši zařazenými do druhého vydání *Ještě jednou se vrátíme*, jemuž se v mnohém blíží. Počátek dvacátého století byl pro básníka těžkým životním obdobím – rozpadalo se mu manželství a nelehkou situaci mu navíc komplikovala nemoc. Přestože tyto skutečnosti tvoří pozadí sbírky, nenajdeme zde, stejně jako v *Ještě jednou se vrátíme* (1912), přímé bolestné zpovědi nebo rozbory nejnítěnějších stavů duše lyrického mluvčího. Podle Červenky se básníkův nešťastný osobní život projevil spíše: „(...) napjatým zaměřením pozornosti k milostným stavům a k jejich trpkým stránkám než konfesemi subjektu nebo bezprostředními záznamy stavů.“⁹⁹

***Lyrika lásky a života* (1907)**

Lyrika lásky a života je obsáhlým souborem milostné a intimní lyriky, která v Sovově díle představuje důležitý mezník a umělecké vyvrcholení jeho dosavadní intimní lyriky. Je rozdělena do čtyř bezejmenných, pouze očíslovaných oddílů. První tři se po tematické stránce shodují, všechny jsou soubory milostné, intimní, erotické lyriky, podle Červenky se od sebe liší jen směrem a intenzitou umělecké stylizace, přičemž platí, že od jednoho oddílu k dalšímu stylizovanosti přibývá. Zdůrazňuje, že právě díky autorské stylizaci dostává Sovova lyrika nadosobní obsah a dovoluje básníkovi zaměřit se také na cizí zkušenosti a osudy.¹⁰⁰

„Sova, zasažený na nejcitlivějším místě své křehké duše, nechce zbásnit jen svůj bol a svůj žal. Chce vytvořit poezii objektivní, s platností pro celou společnost, zobrazit i svoji bolest jako bolest celé nešťastné společnosti. (...) Sova téměř nadlidskou silou překonal všechna nebezpečí schoulit se, uzavřít, nenávidět ženy, lidi vůbec, či stát se doživotním skeptikem. (...) Žena je pro něho vždy společenský činitel, nositel lásky, druh v zápasech.“¹⁰¹

⁹⁹ ČERVENKA, M.a kol.: *Slovník básnických knih: díla české poezie od obrození do r. 1945*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1990, s. 129.

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 129.

¹⁰¹ ZIKA, J. – BRABEC, J.: *Antonín Sova*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1953, s. 143.

Zobrazení milostných vztahů

Ve sbírce jsou vykresleny milostné vztahy v jejich nejrůznějších fázích, básník se zaměřuje na popis jak mužské, tak i ženské psychologie. Ve verších se objevují mladí milenci i stárnoucí páry, a ve srovnání s jinými sbírkami také pestré ženské postavy – nevinné dívky, zralé ženy, svůdnice, vdovy i nevěstky.

Lyrický subjekt není sám, kdo ve verších promlouvá. Vystupují a hovoří tu i ostatní postavy, často se setkáme s formou dialogu. Lyrický mluvčí přitom někdy zůstává jen pouhým pozorovatelem. Převažují básně naplněné smutkem, přesto i v nich lze najít náznak naděje či smíření, jsou zjemněny vzpomínkou na uplynulé lásky, minulé city i snahou pochopit ženu a přijmout ji takovou, jaká je. V tom se *Lyricy lásky a života* nejvíce blíží oddíl *Na rozchodu s mládím* sbírky *Ještě jednou se vrátíme* (1912).

První oddíl *Lyriky lásky a života* je prostoupen pocity hořkosti, trpkosti života, hříchu a bolesti. Zobrazované vztahy postrádají harmonii, jež představuje jednotící tón v *Samotě milenců* druhého vydání *Ještě jednou se vrátíme*. Básník zpracovává tragické konce mileneckých vztahů, nevěru, neopětovanou lásku. V této části také nalezneme nejvíce balad¹⁰². „Návrat k žánru balady, k baladičnosti, souvisí jednak se znovuoživením zájmu o tento romantický žánr v kontextu postsymbolismu s jeho neoklasickými tendencemi (...), jednak se žánrovou blízkostí k dramatu. Teatrální inscenovanost vlastního (zklamaného a nenaplněného) života je jedním z příznačných rysů postsymbolistické lyriky na počátku století. Symbolistický básník, který jako by „vypadl“ z role tvůrce umění, inscenuje nyní svůj biografický život jako psychodrama vlastního Já, v němž vystupuje jako herec a zároveň jako divák.“¹⁰³

Pocit marné touhy po spokojenosti a po naplnění milostného citu zdůrazňují užité kontrasty, např. lásky a nenávisti (b. *Drama*¹⁰⁴: *Řekl jí tolik vášnivých slov, / (...) / urážek tolik jí vmetl v líce... / (...) / „Nenávidím tě. Však musím tě zřít. / Nepatříš mne. A chci tě mít.“*).

Ve verších se setkáme s hudebními motivy, biblickými motivy (*Ballada, Ballada tulácké noci*,), motivy tuláctví (*Ballada tulácké noci, Tulačka*), města (např. b. *Město mluví, Jitřní modlitba, Noc na vysoké vyhlídce*) motivem

¹⁰² Např. básně: *Ballada, Ballada o jeseni vášně, Ballada o sentimentální lásce*.

¹⁰³ VOJVODÍK, J.: *1907 – V proudu tvořivého vývoje*. In: Papoušek, V. A kol.: *Dějiny nové moderny – Česká literatura v letech 1903–1923*. 1. vyd. Praha: Academia, 2010, s. 113.

¹⁰⁴ SOVA, A.: *Lyrika lásky a života*. 1. vyd. Praha: Otto, 1907, s. 18.

sebevraždy, nevěry, neopětované lásky, silný je také motiv podzimu, který je kromě úvodního oddílu sbírky *Ještě jednou se vrátíme* výrazný především v *Na rozchodu s mládím*, kde symbolizuje blížící se závěrečnou etapu lidského života (b. *Ballada o jeseni vášně*). Mezi další často se opakující motivy patří i květiny. *Ballada o sentimentální lásce*¹⁰⁵ vypráví o tragické smrti milenců, básník zde využívá symbolů zvadlých květin: *V obrovskou rakev krásné vázy / jej přec jen dali k milence... / Tam poprv objali se, nazí, / a umřeli v té chvíli...* Tato symbolika je využita i v dalších verších, např. v básni *V odkvětu* je zpracováno téma stárnoucí, uvadající lásky.

Stáří je důležitým tématem řady veršů, jeho příchod si lyrický subjekt podobně jako v oddílu *Na rozchodu s mládím* (ze sbírky *Ještě jednou se vrátíme*) uvědomuje: *O mládí, jež plakalo naposled, / než zemřelo včera. / O poslední vůni, jež vydal květ / dnes za večera.* Ostatně pro všechny oddíly *Lyriky lásky a života* je typický pohled zralého člověka¹⁰⁶, jako jsme ho ve druhém vydání sbírky *Ještě jednou se vrátíme* cítili částečně v *Samotě milenců*, zejména však v části *Na rozchodu s mládím*.

Také zbývajícími částmi *Lyriky lásky a života* prochází symboly a motivy známé z úvodního oddílu: např. biblické a pohádkové motivy, roční období – zejména pozdní léto a podzim, symboly květin, orlů, symbol upíra, kontrasty života a smrti, lásky a nenávisti....

Ve druhé části sbírky je bohatěji zastoupena lyrika přírodní. Tento oddíl bychom mohli přirovnat k dílům Sovova impresionistického období: *Květů intimních nálad* nebo *Ještě jednou se vrátíme*. V jeho melancholických verších totiž lyrický subjekt opět utíká do samoty přírody – podobně jako ve sbírce *Ještě jednou se vrátíme*. Důkazem jsou např. *Sloky, Dopis E... ze samoty* nebo b. *Hluboké samoty*¹⁰⁷: *Jsem lidmi churav, zklamán, přesycen / sobectvím druhů, lhavým kouzlem žen. / (...) / Zde bezpečný jsem sám a sám a sám, / nikoho v světě tady nepotkám,...* Stejně jako v prvním oddílu *Lyriky lásky a života* není ani zde láska zobrazována jako harmonický cit, lyrickému subjektu přináší jen zklamání a nepochopení, nikdy nemůže dosáhnout jejího naplnění: *Tak zmizíš a shasneš ty. Jsem propast bezedná, / jsem nenasytný, jsem krutý, jsem nedoměrný / chtěním.* (b. *Nenasytná láska*¹⁰⁸).

¹⁰⁵ SOVA, A.: *Lyrika lásky a života*. 1. vyd. Praha: Otto, 1907, s. 24.

¹⁰⁶ Také podle Zvěřiny Sova všechny skutečnosti v *Lyrice lásky a života* hodnotí z pohledu svých životních zkušeností, „zde možno mluvit jen o Bolesti ze života. Život a bolest kryjí se tu básníkovi úplně. Vše nasáklo hořkem neradostného podzimu.“ (ZVĚŘINA, 1918, s. 156)

¹⁰⁷ SOVA, A.: *Lyrika lásky a života*. 1. vyd. Praha: Otto, 1907, s. 53.

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 99.

Oproti předchozímu oddílu lyrický mluvčí častěji hovoří za své „já“, už ustupuje z pozice pozorovatele „cizích“ vztahů. Také zde nalezneme výraznější společenské a kritické zaměření, ne ovšem v takové míře jako v oddílu posledním. Lyrický subjekt se ve svých vzpomínkách navrácí také do doby *Vybouřených smutků*. K jejich symbolice a kritičnosti odkazují např. básně *Mně vyčítaly hory v sněhu...* nebo *Bolest oklamání*.

Dozvuky *Vybouřených smutků*

Třetí část *Lyriky lásky a života* obsahuje verše delší, ve srovnání s oddíly předchozími také bohatší na symboly. Tento oddíl by podle Zvěřiny právě pro jeho symbolický ráz a pro perspektivní hodnocení života mohl být rekapitulací všeho, k čemu básník dospěl na „horách Snů“ a po sestupu do údolí, tedy ve sbírkách *Vybouřené smutky* a *Údolí nového království*.¹⁰⁹ Lyrický subjekt na vše pohlíží z výšek – malichernosti mizí, zůstává jen velikost lidských citů – velké bolesti, velké radosti a velké touhy. Z perspektivy let hodnotí své poutnictví, své výpravy (b. *Co mohl najít poutník, Orlí jízda*) i své lásky (b. *Mladá láska*).

Poslední oddíl shrnuje básně nejpozdější, z období posledních let před vydáním sbírky. Tímto oddílem se Sova navrácí ke své lyrice společenské, sociálně kritické, kterou bychom našli především v prvním vydání sbírky *Ještě jednou se vrátíme* v oddílu *Vybouřené smutky*. Ve srovnání s nimi je však Sova střízlivější, zejména co se týče užití symboliky, přesto vůči současnému stavu společnosti zůstává kritický.¹¹⁰ Jeho kritiky však nejsou tak ostré, opustil tu své aristokratické povýšené postavení z *Vybouřených smutků* – i sám sebe již zahrnuje do společnosti, proti níž vystupuje. Vypovídají o tom např. verše *Hymnu ušlápnutých*¹¹¹: *Jsme rození zeměplazi. / Bud' slepýši jsme, bud' zmije... / (...) / Ač bezbožní, modleme se: / když zeměplaz, tož zmije. / Ta ušlápnuta přec hne se / a jedem hořkost smyje / (...)*.

¹⁰⁹ ZVĚŘINA, L. N.: *Antonín Sova. Studie jeho básnického vývoje*. 1. vyd. Praha: Hejda & Tuček, 1918, s. 200.

¹¹⁰ „Vypjatý patos velkých vizí a morálních kázání nedávných let je tu vystřídán sušším, byť stále nesmířitelným glosováním, které kritizuje neúspěchy české věci i kulturní aktivity Sovovy vlastní generace na počátku nového století a trpce konstatuje všeobecnou prázdnotu a nízkost soudobého veřejného života.“ (ČERVENKA, 1990, s. 130)

¹¹¹ SOVA, A.: *Lyrika lásky a života*. 1. vyd. Praha: Otto, 1907, s. 150.

Spojitosť *Lyriky lásky a života* se sbírkami jinými

Lyrika lásky a života podle nás vyznívá jako dílo, které v sobě nese stopy mnoha předchozích Sovových sbírek. Nejvíce společných prvků *Lyriky lásky a života* bychom našli u druhého vydání sbírky *Ještě jednou se vrátíme*. S oddílem *Na rozchodu s mládím* má *Lyrika lásky a života* společný zejména pohled zralého básníka, plného životních zkušeností, s částí *Samota milenců* zase pohled na milostné vztahy. Stejně jako v úvodním oddílu *Ještě jednou se vrátíme*, hraje i v *Lyrice lásky a života* důležitou roli příroda. Není zde však již hlavním předmětem zobrazení, nenalezneme tu čistě impresionistické krajinomalby. Příroda je zobrazena spíše ve střízlivějších a přesných obrysech. Svým tvarem básně *Lyriky lásky a života* připomínají umělé písně. Verše jsou pravidelné a v porovnání se sbírkou *Ještě jednou se vrátíme* kratší, jednodušší a mají rychlejší spád. Básník je také stručnější, v užití symbolu střízlivější a přímější než ve zmiňované sbírce. Závěrečná část *Lyriky lásky a života* nese podobné rysy jako sbírka *Vybouřené smutky*, ve své kritičnosti je však mírnější a vyhýbá se „rozmáchlým“ symbolům.

Závěr

Básnická sbírka *Ještě jednou se vrátíme* prošla mezi prvním (1900) a druhým vydáním (1912) velkými změnami, které jí vtiskly zcela jinou podobu. Ve skutečnosti jde o dvě téměř odlišná díla, jež spojuje pouze intimní, přírodní lyrika zachovaného úvodního oddílu. Obě verze se různí svým rozsahem, složkou tematickou, motivickou i mírou celkové a vnitřní jednoty.

První verze – původní vydání *Ještě jednou se vrátíme* představuje rozsáhlé dílo, zahrnující prvky impresionismu, symbolismu i dekadence a vznikající na konci devadesátých let devatenáctého století. Můžeme říci, že v porovnání s verzí druhou, jejíž básně vznikaly v rozsahu téměř dvaceti let (od počátku let devadesátých do roku 1912), doslova odráží bouřlivost doby svého vzniku a zároveň ukazuje rozmanitost Sovovy tvorby. Zatímco při sestavování prvního vydání se básník řídil principem chronologickým, do druhého, upraveného vydání, jemuž chtěl dodat vnitřní jednotu, vybíral básně s přihlédnutím k jejich ladění, tématu, motivům.

První vydání sbírky *Ještě jednou se vrátíme* otevírají verše impresionistické, přírodní, intimní a milostné v podobě úvodního oddílu s názvem *Ještě jednou se vrátíme* a scény *Zasněný flirt*, následují sociálně zaměřené, kritické básně velkých symbolů a sociálního patosu – *Vybouřené smutky II. ...a skizzy k nim*, navazující na sbírku *Vybouřené smutky* (1987) a vrcholící skladbou *Mecenáš*, jež už svým vizionářstvím předznamenává závěrečný oddíl sbírky – utopické *Údolí nového království* naplněné složitými monumentálními symboly, optimistickými a abstraktními vizemi, filozofickými představami o zbudování „nových světů“ i myšlenkami kolektivismu. Tuto rovinu sbírky autor dovršil závěrečným *Příchodem proroků*, epilogem *Údolí nového království*.

Rozmanitost a rozsah prvního vydání považujeme za příčinu nesoudržnosti jednotlivých oddílů sbírky. Navzdory této, často kritizované, rozkolísanosti se nám podařilo určitě „ideové pojítko“, jež sbírku do jisté míry „drží“ pohromadě, nalézt. Vidíme jej v posunu díla po pomyslné linii: minulost – přítomnost – budoucnost, přičemž k minulosti se podle nás vztahují první dva oddíly (*Ještě jednou se vrátíme* a částečně *Zasněný flirt*), k přítomnosti pak svou kritikou současného světa směřují *Vybouřené smutky II. ...a skizzy k nim*, v jejichž závěru a scéně *Mecenáš* vidíme již vizionářství, které je spolu s *Údolím nového království* a *Příchodem proroků* spojuje s budoucností.

Tento charakter si sbírka po dvanácti letech nezachovala. Sova sám si byl vědom její neucelenosti, což jsme doložili i jeho vlastními slovy z předmluvy k prvnímu vydání i korespondence, a proto z prvního vydání přesunul pouze úvodní oddíl intimní lyriky *Ještě jednou se vrátíme* a dialogickou scénu *Zasněný flirt*. Úvodní oddíl doplnil a rozdělil mezi oddíly nově vzniklé, tímto činem sbírce ponechal její hlavní vztah k minulosti – oddíly spojuje nostalgie, princip „ohlížení se“, jež jsou nejsilnější v závěrečném oddílu *Na rozchodu s mládím*. Odstraněním *Vybouřených smutků*, *Údolí nového království* a skladeb *Mecenáš* a *Příchod proroků* dosáhl zesílení intimity původního oddílu, zde ještě zvýrazněné nově tištěnými básněmi *Na rozchodu s mládím*, zejména však *Samoty milenců*.

Jednota druhého vydání je podpořena tematizací vývoje milostného vztahu, jež postupně prochází všemi oddíly sbírky. Od znázornění samoty lyrického subjektu v nitru přírody, v níž touží po vřelém citu, přes zobrazování harmonického vztahu, samoty dvou milenců, přes *Zasněný flirt* popisující nesoulad citů, disharmonii milostného vztahu, až po závěrečnou část *Na rozchodu s mládím*, již zcela naplněnou deziluzí, smutkem, ale částečně již také smířením – daným pohledem zralého, zkušeného člověka znalého světa. Na těchto posunech se projevil odraz Sovova života, jeho realita, ale mohli bychom zde také spatřovat alegorické zobrazení života člověka – od jeho dětství, mládí (oddíl *Ještě jednou se vrátíme*), první lásky a první zklamání (*Samota milenců* a *Zasněný flirt*), až po trpkost stáří, jež s sebou sice nese bolest, smutek, vědomí konce, ale díky zkušenostem a moudrosti směřuje ke konečnému smíření.

Přestože je básnické dílo Antonína Sovy velmi rozsáhlé, vystupuje v jeho celoživotní práci několik velmi výrazných sbírek. Druhé, uspořádané vydání *Ještě jednou se vrátíme* patří zajisté mezi ně.

V naší práci jsme se zabývali pouze největšími změnami, jež autor při pořádání druhého vydání této sbírky provedl, tedy přesuny celých oddílů a jednotlivých básní. Výzkum textologického vývoje *Ještě jednou se vrátíme* by ovšem mohl pokračovat dále, bližší analýzy textových variant a změn by nám jistě umožnily ještě bližší pohled na autorův pořádající záměr.

Anotace

Autor práce: Zuzana Indrová

Katedra bohemistiky

Filozofická fakulta

Název bakalářské práce: Textologický vývoj básnické sbírky Antonína Sovy „Ještě jednou se vrátíme“

Vedoucí bakalářské práce: Mgr. Petr Komenda, Ph.D.

Počet znaků: 113 552

Počet příloh: 8

Počet titulů použité literatury: 29

Klíčová slova: Antonín Sova, textologie, textologický vývoj, stemma, textové prameny, literární interpretace, česká poezie, impresionismus, symbolismus, dekadence

Charakteristika bakalářské práce: Bakalářská práce se zabývá textologickým vývojem básnické sbírky Antonína Sovy „Ještě jednou se vrátíme“. Sleduje dotváření kompozice, pořadající změny a přesuny této básnické sbírky v korespondenci s dalšími Sovovými díly „Vybouřené smutky“ a „Lyrika lásky a života“. Popisuje, k jakým hlavním změnám a přesunům došlo mezi prvním (1900) a druhým (1912) vydáním sbírky *Ještě jednou se vrátíme*, a pomocí interpretace se snaží stanovit básníkův pořadající záměr.

Literatura

1. ČERVENKA, M.: *Textologické studie*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2009. 293 s.
2. ČERVENKA, M. a kol.: *Slovník básnických knih: díla české poezie od obrození do r. 1945*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1990. 428 s. ISBN 80-202-0217-X
3. ČERVENKA, M.: *Symboly, písně a mýty: Studie o proměnách českého lyrického slohu na přelomu století /Sova, Březina, Neumann, Gellner, Toman/*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1966. 173 s.
4. FORST, V. (ed.) a kol.: *Lexikon české literatury 4 (S–T)*. 1. vyd. Praha: Academia, 2008. 1082 s. ISBN 978-80-200-1670-6
5. MUKAŘOVSKÝ, J.: *Varianty a stylistika*. In: MUKAŘOVSKÝ, J.: *Kapitoly z české poetiky : Díl první, Obecné věci básnictví*. 2., dopl. vyd. Praha: Svoboda, 1948, s. 206–211.
6. OTRUBA, M.: Autor jako pojem textologický. *Česká literatura*. 1992, 40, č. 1, s. 14–24.
7. OTRUBA, M.: Osobnost jako činitel literárního vývoje v pojetí Jana Mukařovského. *Česká literatura*. 1992, 40, č. 2/3, s. 171–176.
8. PAPOUŠEK, V. A kol.: *Dějiny nové moderny – Česká literatura v letech 1903–1923*. 1. vyd. Praha: Academia, 2010.
9. PEŠAT, Z.: *Dialogy s poezií*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1985. 217 s.
10. SOVA, A.: *Dobrodružství odvahy: básně*. 1. vyd. Praha: Lidové družstvo tiskařské a vydavatelské, 1906. 99 s.
11. SOVA, A.: *Dobrodružství odvahy a jiné básně*. Doslov: Jiří Brabec. 1. vyd. Praha: SNKLHU, 1961. 389 s.
12. SOVA, A.: *Dobrodružství odvahy, Údolí nového království – básně*. 2., úplné vyd. Praha: Aventinum, 1924. 160 s.
13. SOVA, A.: *Ještě jednou se vrátíme – Kniha veršů z r. 1892–1899*. 1. vyd. Praha: Grossmann a Svoboda, 1900. 173 s.
14. SOVA, A.: *Ještě jednou se vrátíme*. 2., úplné vyd. Praha: Hejda a Tuček, 1912. 160 s.

15. SOVA, A.: *Ještě jednou se vrátíme*. Doslov: A. M. Píša. 5. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1959. 192 s.
16. SOVA, A.: *Když ona přišla na můj sad: výběr z lyriky*. Doslov: A. Stich (ed.). 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1987. 320 s.
17. SOVA, A.: *Lyrika lásky a života*. 1. vyd. Praha: Otto, 1907. 174 s.
18. SOVA, A.: *Vybouřené smutky*. 1. vyd. Praha: Moderní revue, 1897. [30] s.
19. SOVA, A.: *Vybouřené smutky*. 3., úplné vyd. Praha: Dr. Ot. Štorch-Marien, 1922. 175 s.
20. SOVA, A.: *Zlomená duše: kapitoly z přítelova denníku; Vybouřené smutky; Theodoru Mommsenovi*. Praha: Hejda & Tuček [190-?]. 134 s.
21. STAIGER, E.: *Základní pojmy poetiky*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1969. 189 s.
22. ŠALDA, F. X.: *Antonín Sova – Essay*. 1. vyd. Praha: Ot. Štorch-Marien, 1924, 30 s.
23. ŠALDA, F. X.: *F. X. Šalda – Antonín Sova: Dopisy*. Ed.: J. Zíka. 1. vyd. Praha: Academia, 1967. 186 s.
24. ŠALDA, F. X.: *Z období zápisníku I*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1987. 714 s.
25. ŠALDA, F. X.: *Z období zápisníku II*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1988. 755 s.
26. ŠTOREK, B., HAVEL, R. (red.): *Editor a text: úvod do praktické textologie*. 2. vyd. Praha : Paseka, 2006. 182 s.
27. VAŠÁK, P. a kol.: *Textologie: teorie a ediční praxe*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1993. 235 s.
28. ZIKA, J. – BRABEC, J.: *Antonín Sova*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1953. 251 s.
29. ZVĚŘINA, L. N.: *Antonín Sova. Studie jeho básnického vývoje*. 1. vyd. Praha: Hejda & Tuček, 1918. 216 s.

Přílohy

Grafy (schémata):

Graf č. 1 – Přesunované skupiny básní úvodního oddílu *Ještě jednou se vrátíme* (1900)

Graf č. 2 – Přesuny jednotlivých básní v rámci úvodního oddílu *Ještě jednou se vrátíme* (1900)

Graf č. 3 – Grafické znázornění propojení sbírky *Ještě jednou se vrátíme* (1900) s *Vybouřenými smutky* (1922)

Graf č. 4 – Přesuny skupin básní z oddílu *JJSV* a výsledné vyznění oddílů *SM* a *NRM*

Tabulky:

Tabulka č. 1 – Oddíl *Ještě jednou se vrátíme*

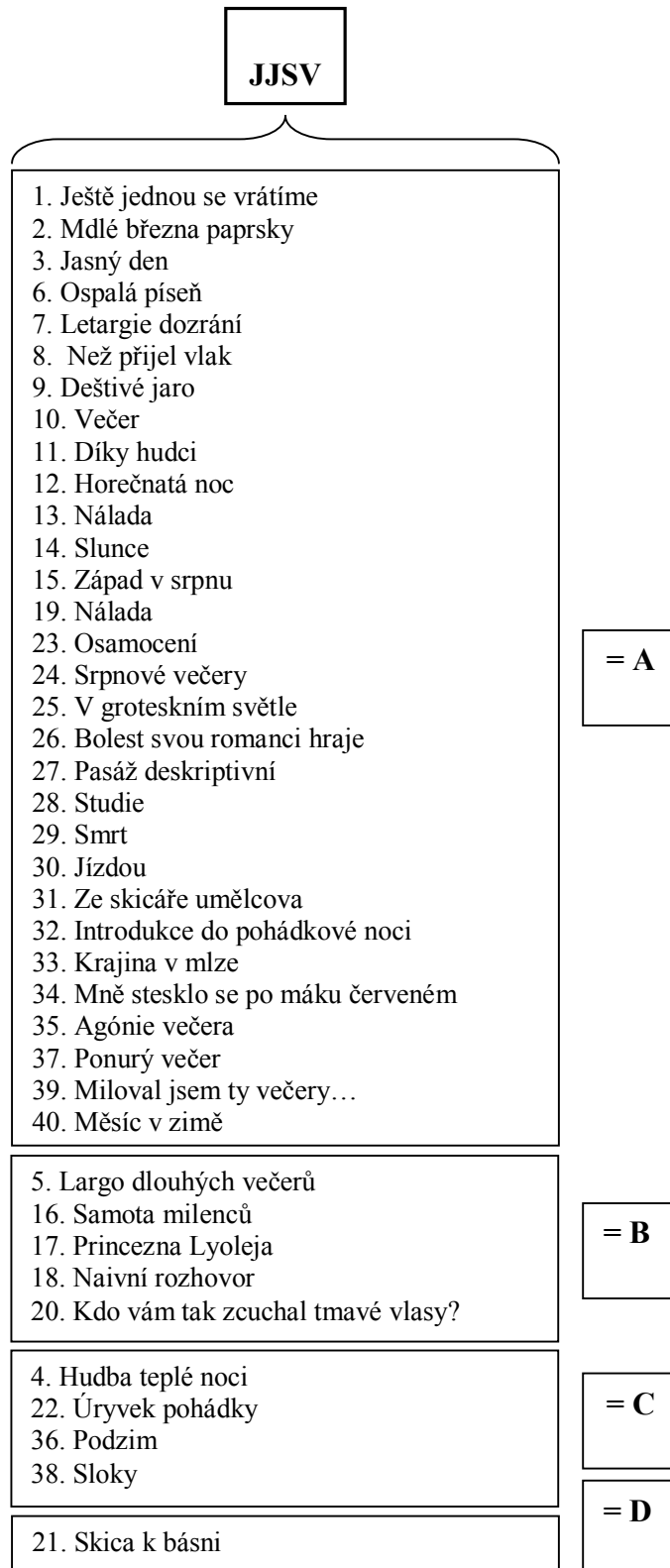
Tabulka č. 2 – Oddíl *Samota milenců*

Tabulka č. 3 – Oddíl *Zasněný flirt*

Tabulka č. 4 – Oddíl *Na rozchodu s mládím*

Graf č. 1

Přesunované skupiny básní úvodního oddílu *Ještě jednou se vrátíme* (1900)

Komentář ke grafům č. 1 a 2

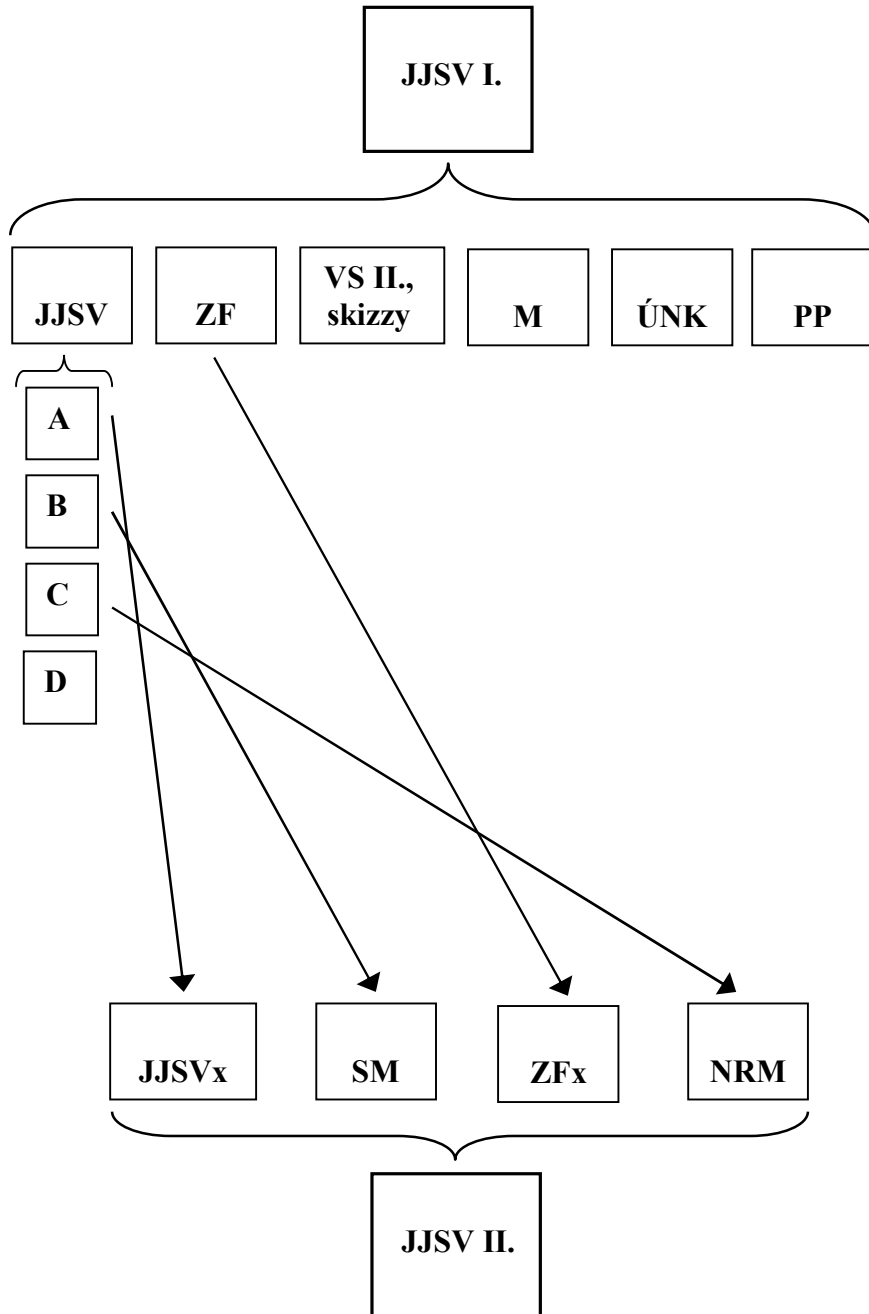
Graf č. 1 znázorňuje rozčlenění úvodního oddílu prvního vydání sbírky *Ještě jednou se vrátíme* (*JJSV I.*) mezi oddíly vydání druhého (*JJSV II.*). Přesuny čtyřiceti básní úvodního oddílu *JJSV I.* do oddílů *JJSV II.* jsou pro druhé vydání klíčové.

Pro lepší orientaci a znázornění ve stemmatu jsme přesunované skupiny básní označili prvními čtyřmi písmeny abecedy, přičemž jsme básním ponechali číslování znázorňující jejich pořadí v *JJSV I.*, tedy 1–40. Z grafu č. 2 vidíme, že jejich pořadí v básnickových přesunech roli nehrálo. Řazení básní úvodního oddílu *JJSV I.* zůstává přibližně zachováno pouze v přesunované skupině *A*, tedy v úvodním oddílu *JJSV II.* (viz Tabulka).

Pro větší přehlednost jsme oddíly se zachovaným názvem označili v *JJSV II.* křížkem – *JJSVx*, *ZFx* (viz Graf č. 2). Grafem *A* představuje nejrozsáhlejší skupinu přesunovaných čísel, celkem 30 básní, jež zůstala zachována v oddílu *JJSVx*. Písmeno *B* jsme zvolili pro pět čísel přesunutých do *Samoty milenců* (*SM*). Čtyři básně pod písmenem *C* přešly do oddílu *Na rozchodu s mládím* (*NRM*). A konečně pomocí *D* označujeme báseň jedinou (*Skizza k básni*), kterou se básník rozhodl při pořádání *JJSV II.* úplně vyškrtnout. Celkově tedy do *JJSV II.* přešlo 39 básní úvodního oddílu *JJSV I.*

Graf č. 2

Přesuny jednotlivých básní v rámci úvodního oddílu *Ještě jednou se vrátíme* (1900)

A, B, C, D – přesunované skupiny básní úvodního oddílu *JJSV I.* (C – vyškrtnuta)

JJSVx – *Ještě jednou se vrátíme* (oddíl *JJSV II.*)

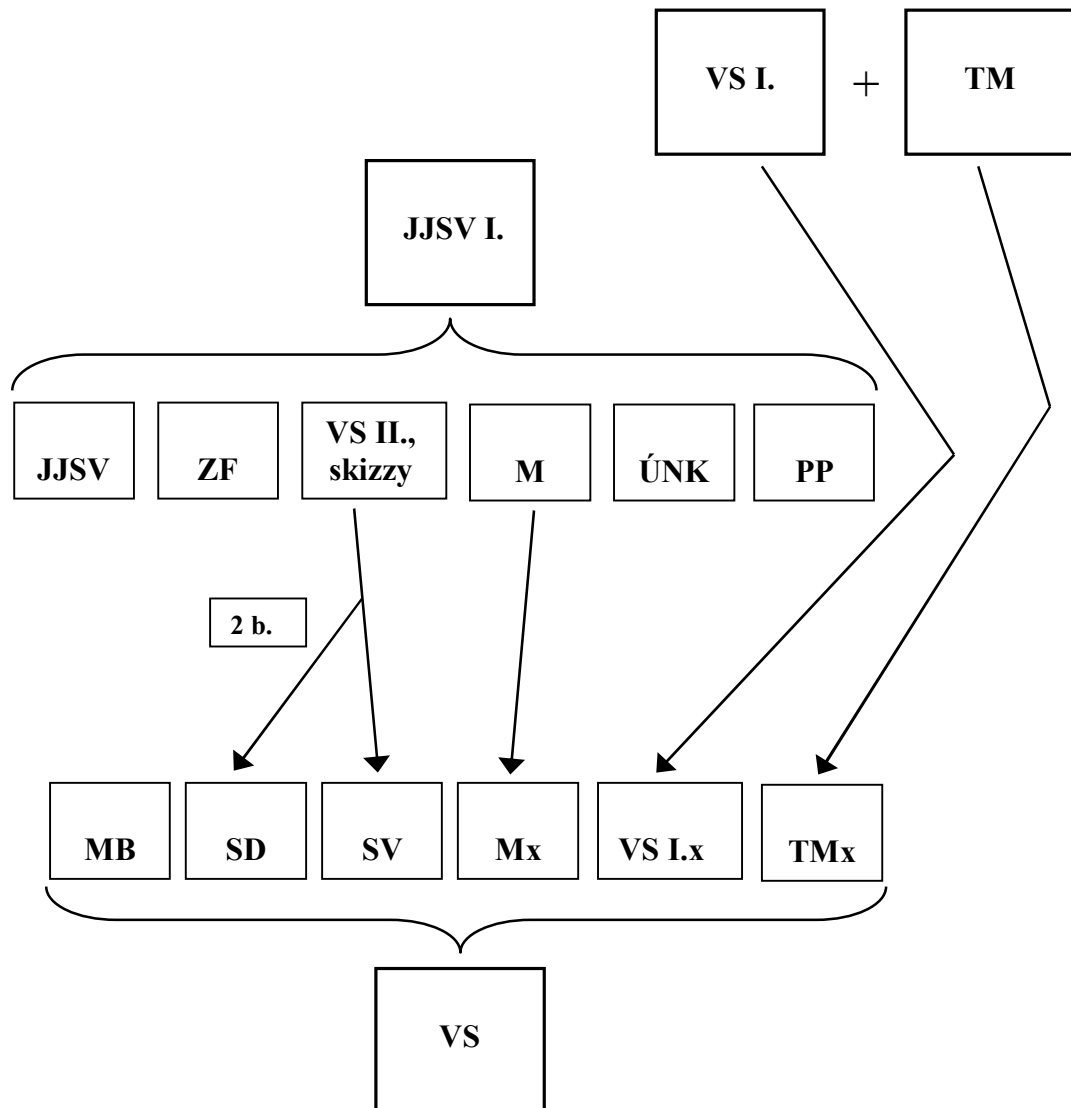
NRM – *Na rozchodu s mládím* (oddíl *JJSV II.*)

SM – *Samota milenců* (oddíl *JJSV II.*)

ZFx – *Zasněný flirt* (oddíl *JJSV II.*)

Graf č. 3

Grafické znázornění propojení sbírky *Ještě jednou se vrátíme* (1900) s *Vybouřenými smutky* (1922)

Mx – *Mecenáš* (oddíl *VS*)

MB – *Mladé bolesti* (oddíl *VS*)

SD – *Smutek z domova* (oddíl *VS*)

SV – *Soumračnem věku – Náčrty k Vybouřeným smutkům* (oddíl *VS*)

TM – *Theodoru Mommsenovi* (1897)

TMx – *Theodoru Mommsenovi* (oddíl *VS*)

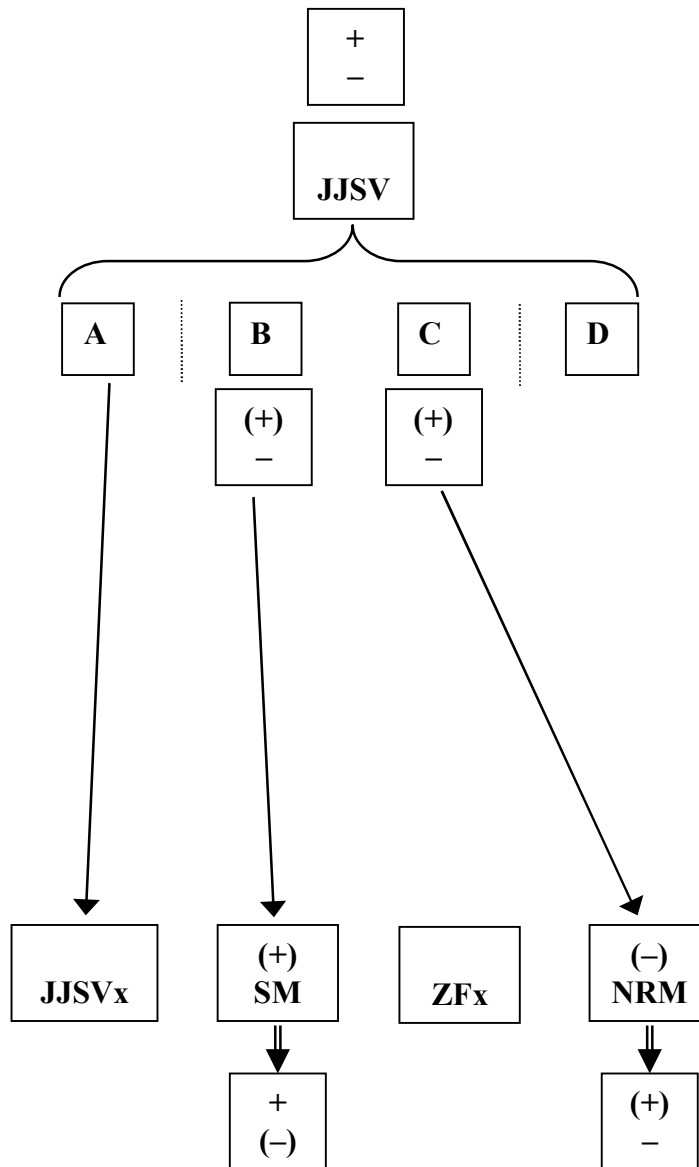
VS I.x – *Vybouřené smutky* (oddíl *VS*)

Komentář ke grafu č. 3

Z grafu 3 je patrné, že výslednou podobu *Vybouřených smutků* (1922) ovlivnily tři sbírky již vydané, a to „první“ *Vybouřené smutky* (*VS I.*), skladba *Theodoru Mommsenovi* (*TM*) a dva oddíly z prvního vydání *Ještě jednou se vrátíme* (*JJSV I.*) – *Mecenáš* (*M*) a *Vybouřené smutky ...a skizzy k nim* (*VS II.*). Tento oddíl se bez dvou básní, jež přešly do oddílu *Smutek z domova*, zachoval pod názvem *Soumračnem věku – Náčrty k Vybouřeným smutkům* (*SV*). *M*, *VS I.* i *TM* zůstaly samostatnými oddíly s původními názvy a nově tištěné básně utvořily části *Mladé bolesti* (*MB*) a *Smutek z domova* (*SD*). Sbíрка, rozčleněná v šest oddílů, nakonec obsahovala třicet tři nových čísel.

Graf č. 4

Přesunované skupiny básní z oddílu *JJSV* a výsledné vyznění oddílů *SM* a *NRM*

Tabulky rukopisů a otisků *JJSV II.*

Tabulky č. 1–4 znázorňují všechny rukopisy a časopisecké otisky básní sbírky *Ještě jednou se vrátíme* (1912), které vyšly za autorova života a na nichž se autor sám podílel.¹¹²

Oddíly druhého vydání *Ještě jednou se vrátíme*

Název oddílu	Počet básní
Ještě jednou se vrátíme	45
Samota milenců	27
Zasněný flirt	1
Na rozchodu s mládím	25

Použité zkratky a vysvětlivky

Značka	Vysvětlivka
I.	první vydání (1900)
II.	druhé vydání (1912)
Rk	koncepty a rukopis básní
R	rukopis připravený AS k II. vydání
R1	stránky převzaté z I.
R opr.	str. převzaté z I., ale autorem opravené
R čist.	autorovy rukopisy bez oprav (čistopisy)
R az	rukopis se změnami autora
RČ	R obsahující časopisecký otisk
Č	časopisecké otisky
K	korektura II. vydání

¹¹² Zpracováno podle *Poznámek* A. M. Píši, který tyto prameny uspořádal pro vlastní edici sbírky *Ještě jednou se vrátíme* (In: SOVA, A.: *Ještě jednou se vrátíme*. 5. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1959. 192 s.).

Tabulka č. 1

Oddíl *Ještě jednou se vrátíme*

Číslo	Název básně	R						
		I.	Rk	R opr.	R čist.	R az	RČ	Č
1	Ještě jednou se vrátíme	x		X				
2	Před jarem		x			x		x
3	Mdlé března paprsky	x			x			
4	Jasný den	x						x
5	Ospalá píseň	x		X				x
6	Letargie dozrání	x						
7	Než přijel vlak	x						x
8	Deštivé jaro	x		X				
9	Večer	x		x				
10	Po bouři					x		
11	Slunce	x						x
12	Nálada	x						
13	Díky hudci	x						x
14	Horečnatá noc	x		x				
15	Západ v srpnu	x			x			x
16	Nálada	x			x			x
17	Osamocení	x						x
18	Léto duše		x		x			x
19	U zátoky					x		
20	Klidná krajina				x			
21	Samota					x		x
22	Srpnové večery	x						
23	V groteskním světle	x						x
24	Bolest svou romanci hraje...	x						
25	Pasáž deskriptivní	x						
26	Studie	x						x
27	Smrt	x						x
28	Jízdou	x		x	x			
29	Háj chorých při sanatoriu				x			x
30	Vzpomínka z jižní cesty					x		
31	Ze skicáře umělcova	x						
32	Introdukce do pohádkové noci	x		x				
33	Tím podzim zdá se mluvit...						x	
34	Hlasy večerní samoty				x			
35	Scénérie							
36	Ponurý večer	x			x			
37	Krajina v mlze	x						
38	Mně stesko se po máku červeném	x						x
39	Ještě krajina				x			
40	Agónie večera	x						
41	Měsíc v zimě	x						
42	V ledovém objetí		x		x			
43	Míloval jsem ty večery	x						
44	Bílé město		x		x			
45	Zpěv noci vánoční					x		

Tabulka č. 2

Oddíl *Samota milenců*

Číslo	Název básně	R							Č
		I.	Rk	R opr.	R čist.	R az	RČ		
1	Samota milenců	x		x					
2	Ani nevím		x			x		x	
3	Largo dlouhých večerů	x		x				x	
4	Kdo vám tak zcuchal tmavé vlasy	x						x	
5	Princezna Lyoleja	x	x					x	
6	Naivní rozhovor	x						x	
7	Nokturno v zahradě, kde se tančí		x		x				
8	Co jsem vycítil z květů petrklíče					x		x	
9	Dva večery		x			x			
10	Představa něhy		x		x				
11	Jarní píseň		x			x			
12	Píseň v letní noci		x		x				
13	Ekloga					x			
14	I byl jsem strom starý...				x				
15	Svátek prýstící mízy					x		x	
16	Smích květnové přírody		x		x				
17	Sen o jaru pohlaví		x			x			
18	Píseň o zázraku		x			x			
19	Sloky intimní		x		x				
20	Byl večer...		x		x				
21	Naše noc					x			
22	Letní procházkou					x			
23	Sloky		x		x				
24	Štěstí					x			
25	Procházka					x		x	
26	Rozkoš zrání					x			
27	Andante				x				

Tabulka č. 3

Oddíl *Zasněný flirt*

Číslo	Název básně	R							Č
		I.	Rk	R opr.	R čist.	R az	RČ		
1	Zasněný flirt	x						x	

Tabulka č. 4

Oddíl *Na rozchodu s mládím*

Číslo	Název básně	R						
		I.	Rk	R opr.	R čist.	R az	RČ	Č
1	Sloky					x		
2	Dnes byl by večer...				x			x
3	Nezapomenutelný okamžik				x			
4	Chorovod				x			
5	Rozchod s mládím...				x			
6	Podzim	x						x
7	Hudba teplé noci	x			x			
8	Dým				x			
9	Rozhovor se srdcem					x		
10	U hrobu té, jež zemřela v mladém věku					x		
11	Tajemství březového háje					x		
12	Úryvek pohádky	x		x				x
13	Zašlá romantika				x			x
14	Sloky				x			x
15	Blízko k jeseni...		x		x			
16	Dej mi ruku...							x
17	Háj					x		
18	Hostitelův sen				x			x
19	Zázračný pramen				x			x
20	Každému jaro kvete...				x			
21	Harmonický klid podzimního večera		x			x		
22	Reminiscence zralé lásky					x		
23	Andante				x			x
24	Básníkovy nové lásky					x		
25	Sloky	x			x			x